वन क्षेत्रको कार्यक्रम कार्यान्वयन मापदण्ड

(माननीय मन्त्रिस्तरबाट ।।। मा स्वीकृत)

प्रदेश सरकार

उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय

गण्डकी प्रदेश, पोखरा, नेपाल

वषयसूची

अ. परिभाषा :..६

आ. वन, भू संरक्षण तथा वातावरणसँग सम्बन्धित कृयाकलापहरुः....................६

१. वरुवा उत्पादन र वतरण..६

क) कटिङ्ग वरुवाको उत्पादन..७

ख)जडीबुटी बिरुवा उत्पादन,खरिद तथा वतरण..७

ग)फलफूल वरुवा उत्पादन/ वतरण/खरिद वतरण..८

२. मौज्दातमा रहेका वरुवाको संरक्षण...८

३. बांसको क्लम्प/राइजोमतयारी/ उत्पादन, खरिद तथा वतरण...८

४. हाइटेक वन नर्सरी स्थापना,स्तरोन्नति र संचालन..९

५. फलफूल वरुवा उत्पादन/ वतरण/खरिद वतरण...९

६.नर्सरी मर्मत/नयाँ नर्सरी स्थापना (जडीबुटी नर्सरी समेत)...१०

७. स्थानीय वन समूहहरु, सा.व.उ.स. मार्फत वरुवा उत्पादन सहयोग अनुदान.......................................१०

८. साझेदारी वन व्यवस्थापन...११

९. चक्ला वन व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन..११

१०. सामुदायिक वनमा दिगो/वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन/ वन सम्वर्धन प्रणा लमा आधारित वन व्यवस्थापन...१२

११. वन डढेलो नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन..१३

१२. प्रचार प्रसार सामग्री उत्पादन तथा वतरण/वन डढेलो सम्बन्धी प्रचार प्रसार (सामग्री प्रकाशन, रे डयो टि भमा वज्ञापन)/वन्यजन्तु सम्बन्धी प्रचार प्रसार/ जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम सम्वन्धि प्रचार प्रसार..१४

१३. उजुरी छान वन (अ.दु.अ.आ.बाट प्राप्त समेत)...१४

१४. सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन, दर्ता, कार्ययोजना तयारी तथा वन हस्तान्तरण प्र क्रयामा सहजिकरण...१४

१५. सा.व.उ.स. को कार्ययोजना नवीकरण सहयोग (गरिब, महिला र द लत ल क्षत जलवायु परिर्वतन अनुकूलन योजना)..१५

१६. सामुदायिक वन व्यवस्थापन स्थलगत अभ्यास तथा ता लम...१५

१७. एक सामुदायिक वन - एक संरक्षण पोखरी...१६

१८. सामुदायिक वनमा उद्यम शलता अ भवृ द्ध/उद्यम शलता वकास ता लम १६

१९. वृक्षारोपण सहयोग/वृक्षारोपण क्षेत्रमा पर्खाल निर्माण बार बन्देज १६

२०. लोपोन्मुख प्रजातिको संरक्षण अध्ययन अनुसन्धान समेत...१७

२१. पञ्चबर्षीय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयारी IEE सहित १७

२२. एक कलष्टर एक उत्पादन : अ म्रसो, भुँईकटहर, अलैंची, बाँस तथा अन्य गैहर काष्ठ वन पैदावार...१८

२३. वन अपराध नियन्त्रण/सहभा गतामूलक अतिक्रमण, चोरी कटानी तथा चोरी शकारी नियन्त्रण/अतिक्रमण तथा चोरी शकारी नियन्त्रणका ला ग गस्ती परिचालन..............................१८

२४. सामुदायिक तथा कबु लयती वन सुधार कार्यक्रम...१९

२५. स्कुल शक्षा कार्यक्रम १९

२६. वद्यालयमा वातावरण सचेतना तथा वृक्षारोपण कार्यक्रम /हरियाली वाल उद्यान निर्माण/ वद्यालय परिसर हरित प्रवर्धन कार्यक्रम..२०

२७.बाहृय मचाहा प्रजातिको नियन्त्रण...२०

२८. सामाजिक परिचालन सेवा (समूह परिचालनको अनुदान सहयोग)...२०

२९. कृ ष वन प्रवर्द्धन कार्यक्रम/कृ ष वन सम्बन्धी अ भमु खकरण/कृ ष वन वकासका ला ग क्षेत्र, घरधुरी छनौट सञ्जा लकरण/कृ ष वन वकास तथा वस्तार कार्यक्रम/कृ ष वन खेती वस्तार ता लम/निजी तथा कृ ष वन वकास कार्यक्रम...२१

३०. शहरी वन तथा हरियाली प्रवर्धन कार्यक्रम/हरियाली प्रवर्धन कार्यक्रम/सहरी सडक कनारा वृक्षारोपण तथा हरित प्रवर्धन कार्यक्रम..२१

३१. सामुदायिक वनमा प्रमुख प्रजातिको जडीबुटी खेती वस्तार सम्भाव्यता अध्ययन..................२२

३२. जडीबुटी संकलन तथा प्रशोधन केन्द्र स्थापना...२२

३३. पकेट क्षेत्रमा जडीबुटी खेती वस्तार/ वकास, प्रवर्धन, उत्पादन, भण्डारण र प्रशोधन/जडीबुटी खेतीका ला ग अनुदान...२३

३५. जडीबुटी खेती सम्बन्धी ता लम...२४

३६. संकटापन्न तथा लोपोन्मुख वन्यजन्तु संरक्षण कार्यक्रम २५

३७. मानव वन्यजन्तु द्वन्द व्यवस्थापन तथा वन्यजन्तु उद्दार/समस्याग्रस्त तथा हानिकारक वन्यजन्तुको व्यवस्थापन..२५

३८. नरभंक्षी चतुवा नियन्त्रण २६

३९. सामुदायिक वनमा Fruit-Forestry Modelस्थापना २६

४०. है सयत बिग्रेका वनमा बुढा, रोगी, मरेका रुख हटाई वनजन्य फलफूल वरुवा रोपण..............२७

४१. Seed Stand स्थापना,मर्मत,सुधार तथा स्तरोन्नती २७

४२. सामुदायिक वन तथा कब लयती वनको अनुगमन, मुल्याङ्कन र पुस्तिका प्रकाशन २८

४३. पर्यापर्यटन पार्क, हरित पार्क, उद्यान, धा र्मक वाटिका निर्माण...२८

४४. पचभैया प्राणी उद्यान वकास तथा वन्यजन्तु उद्दार केन्द्र संचालन...................................२९

४५. पदमार्गको डजिटल म्या पङ/पदमार्गको डजिटाइजेसन र म्या पङ......................................३०

४६. सव ड भजन वन कार्यालयहरुको सुदृ धकरण तथा व्यवस्थापन

४७. संचाई कुलो संरक्षण ३१

४८. खोला/नदी/खहरे कनार संरक्षण कार्यक्रम/तटबन्ध निर्माण कार्य/नदी उकास जग्गा पुनर्स्थापना तथा संरक्षण...३१

४९. क्षतिग्रस्त भू मको पुनस्थापना तथा उत्पादकत्व वृ द्ध कार्यक्रम/ कसानसँग भू–संरक्षण तथा खेतबारी संरक्षण कार्यक्रम...३२

५०. मुस्ताङ्ग / लोमान्थाङ्ग एकीकृत/ भू–संरक्षण कार्यक्रम..३२

५१. आकासेपानी संकलन तथा भलपानी व्यवस्थापन गरी जल संचन अ भवृ द्ध तथा पुनर्भरण कार्यक्रम/पोखरी, समसार र ताल संरक्षण कार्यक्रम/पानी श्रोत व्यवस्थापन तथा बहुउपयोग (ताल, रनअफ हार्भेष्टिङ ड्याम निर्माण)...३३

५२. वद्युतीय आयोजनाहरुको जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम..३४

५३. उप जलाधार क्षेत्रहरुको पहिचान, प्राथ म ककरण, प्रकोप नक्सांकन, संकटासन्नता पहिचान तथा जो खम नक्सांकन..३५

५४. नदी प्रणालीमा आधारित भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयको कार्यक्षेत्रको जि.आइ.एस. नक्सांकन गरी एट्लास बनाउने कार्य ३५

५५. गल्छी तथा पहिरो उपचार...३५

५६. शहरी खानेपानीको जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम/पानी मुहान संरक्षण कार्यक्रम..................३६

५७. सडकसँग भूसंरक्षण कार्यक्रम..३७

५८. भू संरक्षण प्रर्दशनी स्थल...३७

५९. आकस्मिक पहिरो नियन्त्रण तथा जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण कार्यक्रम.............................३८

६०. संवेदन शल जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम..३८

६१. भू संरक्षणमैत्री पदमार्ग निर्माण..३९

<u>प्रस्तावना</u>ःमन्त्रालय मातहतको निर्देशनालयर कार्यालयको कार्यक्रम कार्यान्वयनलाईसरल, सहज र प्रभावकारी तूल्याई कार्यक्रमले राखेको उद्देश्य बमोजिमको आशातित उपलब्धी हा सल गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धी एकीकृत कार्य व ध, २०७७ को दफा ४० ले दिएको अ धकार प्रयोग गरी गण्डकी प्रदेश, उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयले देहायको मापदण्ड बनाई लागू गरेको छ ।

अ. परिभाषा :

वषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस मापदण्डमा :

क) "उपभोक्ता" भन्नाले गण्डकी प्रदेश भत्र स्थायी बसोबास गर्ने प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन समूहमा आवद्ध घरधुरीलाई सम्झनुपर्छ ।

ख) "उपभोक्ता स मति" भन्नाले स्थानीय वन समूह वा भू तथा जलाधार संरक्षणसँग सम्बन्धित समूहले गठन गरेको कार्यकारी स मति सम्झनुपर्छ ।

ग) "कार्यालय" भन्नाले सव ड भजन वन कार्यालय , ड भजन वन कार्यालय , भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय र वन निर्देशनालयलाई सम्झनुपर्छ ।

घ) "नर्सरी" भन्नाले वरुवा हुर्काउने तथा बढाउने स्थानलाई सम्झनुपर्छ ।

ङ) "निर्देशनालय" भन्नाले प्रदेश वन निर्देशनालयलाई सम्झनुपर्छ ।

च) "पर्यापर्यटन" भन्नाले सांस्कृतिक तथा प्राकृतिक स्थलमा हुने पर्यटकीय गति व धलाई सम्झनुपर्छ ।

छ) "प्रा व धक" भन्नाले वन वषयमा प्रमाणपत्र वा सो सरह र सोभन्दा मा थ उर्तिण गरेका प्रा व धकलाई सम्झनुपर्छ ।

ज) "बायो इन्जिनियरिङ" भन्नाले जै वक तथा भौतिक संरचना सँगै राखी निर्माण गर्ने प्र व ध सम्झनुपर्छ ।

झ) "मन्त्रालय" भन्नाले उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय सम्झनुपर्छ ।

ञ) "मुद्दा" भन्नाले वन र वन्यजन्तु सम्बन्धी कसुरमा सम्बन्धित अदालतमा पेश भएको अ भयोजन पत्र सम्झनुपर्छ ।

ट) "हाईटेक नर्सरी" भन्नाले स्वाच लत तथा वातावरणनुकुलीत व्यवस्थापनको अतिरिक्त पराबैजनी करणा अवरोध पो ल थन तापमाननियन्त्रण जाली सँगै एग्रीनेट र इन्सेक्ट नेटके अवरणा भएको Galvanized Iron / Aluminum Locking Profile व्यवस्थापन आदि सहितको सँरचना भत्र फलफूल र ज डबुटी गुणस्तरीय बेना उत्पादन गर्न नर्सरीलाइ उच्च प्र व ध जडान भएको नर्सरी सम्झनुपर्छ ।

आ. वन, भू संरक्षण तथा वातावरणसँग सम्बन्धित कृयाकलापहरुः

१. वरुवा उत्पादन र वतरण

क) एक वर्षे बहुउपयोगी वरुवा उत्पादन

- ३"X ७'र४"X७' को पो लव्यागमा वरुवा उत्पादन गर्ने।
- स्थानीय माग बमोजिमका प्रजातिका बीउ/कटिङ खरिद गर्ने।
- वरुवाको उचाइ कम्तिमा १ फट हुनु पर्ने (ढिलो वढ्ने प्रजाति वाहेक)।
- नर्सरी नाइकेको पारिश्र मक (५० हजार सम्मका वरुवाको ला ग एक जना , वर्षमा कम्तिमा १० महिनाको ला ग,जिल्ला दर रेट अनुसार पारिश्र मक) ।

ख) ठूला तथा बहुवर्षीय वरुवा उत्पादन

- ८"x१०"x१०",१०"x१०"x१२" कोपो लव्यागमा वरुवाउत्पादनगर्ने।
- भैरहेको नर्सरीबाट एक वर्षे वरुवा Transplant गर्ने।
- नर्सरीमा वरुवा नभएमा एक वर्षे वरुवा खरिद गरी Transplant गर्ने।
- स्थानीय माग बमोजिम प्रजातिका वरुवा दुइ वर्षमाकम्तिमा ३ फट (ढिलो बढ्ने प्रजाति बाहेक)हुनु पर्ने
- नर्सरी नाइकेको पारिश्र मक (२० हजार वरुवा सम्मको ला ग एक जना , नर्सरी नाइके १२ महिनाको ला ग,जिल्ला दर रेट अनुसार पारिश्र मक दिने)

ग) कटिङ्ग वरुवाको उत्पादन

- हिमाली क्षेत्रमा स्वस्थ र छिटो हुर्कन सक्ने वरुवा उत्पादन गर्नेको ला ग कम्तीमा एक वर्ष पुराना वरुवाबाट कटिङ्ग वरुवा उत्पादन गर्ने ।
- वरुवा उत्पादन गर्दा स्थानीय जनताको माग अनुसार बहु उपयोगी वरुवाहरुलाई प्राथ मकता दिनु पर्नेछ ।
- उपरोक्त व ध अनुसार उत्पादन गरिएका वरुवाहरु वहुवर्षीय वरुवाको ला गप्रा व धक सहयोग ड भजन वन कार्यालयमार्फत लन स कने ।
- रोपण गर्ने समयमा कम्तीमा १ फट अग्लो हुनु पर्ने ।

घ)जडीबुटी बिरुवा उत्पादन,खरिद तथा वतरण

- माग सर्भेक्षण, सूची तयारी, नर्सरीमा उत्पादन खरिद, ढुवानी, वतरण, बृक्षारोपण, स्याहार सम्भार गर्ने ।
- उच्च मूल्य तथा बजार सम्भावना भएको , स्थानीय वातावरणमा हुर्कन सक्ने , स्थानीय आवश्यकता तथा रु च र व्यवसायिक महत्व भएको जडीबुटी प्रजातिहरुको सर्भेक्षण गरी सूची तयार गर्ने ।
- सूची तयार पार्दा जडीबुटीको आ र्थक , सामाजिक तथा वातावरणीय एवं जै वक व वधताको महत्वका साथै नेपालको आ र्थक वकासको ला ग प्राथ मकता प्राप्त जडीबुटी प्रजातिहरुलाई बिशेष ध्यान दिने ।
- बृक्षारोपण गरिने भौगा लक क्षेत्र /पकेट क्षेत्र तोकी सार्वजनिक सुचनाद्वारा माग सकंलन गर्ने ।
- ब्यक्ति, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह , कबु लयती वन उपभोक्ता समूह तथा सहकारीहरुले निवेदन दिनसक्ने ।

- बहुबर्षीय तथा गुणस्तरीय बिरुवालाई प्राथ मकता दिई उत्पादन खरिद गरी ढुवानी गर्नुपर्ने ।
- जम्मा लक्ष्यको कम्तीमा ३० प्रतिशत वरुवा कार्यालय नर्सरीमा नै उत्पादन गर्नु पर्ने ।
- माग र उपलब्ध गराउन स कने वरुवा संख्याको आधारमा वतरणको व्यवस्था मलाउनुपर्ने ।
- बिरुवा खरिद गर्दा प्रच लत बजार भाउर जिल्ला दररेट अनुसार खरिद गर्न स कने ।

ङ)फलफूल वरुवा उत्पादन/ वतरण/खरिद वतरण

- वनजन्य फलफूल वरुवा उत्पादन, अन्य फलफुल वरुवा खरिद, ढुवानी, वतरण तथा वृक्षारोपण गर्ने।
    - सम्बन्धित कार्यालयले आफ्नै नर्सरीमा उपयुक्त प्रजातिका वन जन्य फलफूलको वरुवा उत्पादन गर्ने अथवा प्रच लत जिल्ला दररेट अनुसार सजन अनुसारका फलफूल तथा बहुउपयोगी वरुवा खरिद गरी कृषकहरुलाई वृक्षारोपण गर्न वतरण गर्ने ।
    - क्लष्टर कृ ष समूह वा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह वा कवु लयती वन उपभोक्ता समूहबाट गर्ने र कृषक वा उपभोक्ता सदस्यलाई निजी जग्गामा वृक्षारोपण गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
    - नर्सरीमा उत्पादित वरुवा वा खरिद गरिने वरुवा हिउँदे र वर्षे दुवै हुन सक्ने ।
    - वरुवा खरिद र ढुवानी गरी बजेट बाँकी रहेमा वृक्षारोपण कार्यमा खर्च गर्न स कने ।
    - वरुवा खरिद गर्दा ५ लाखसम्म वजेट भएमा सू चकृत नर्सरी वा कृषक बवाट खरिद ऐन अनुसार खरिद गर्ने र सो भन्दा बढी रकमको हकमा सार्वजनिक खरिद ऐन अनुसार खरिद गर्नु पर्ने ।

२. मौज्दातमा रहेका वरुवाको संरक्षण

    - गत आ र्थक वर्षमा उत्पादन भ ई वतरण हुन बाँकी रहेका वरुवा मध्ये नर्सरी बेडमा ग्रे डङ गर्ने ।
    - वरुवाहरुको गोडमेल तथा Root- Shoot cutting गर्ने ।
    - वरुवाको संभार गर्नका ला ग पारिश्र मक दिने ।
- संरक्षण गरिएका वरुवाहरु वहुवर्षीय वरुवाको ला ग समेत प्रयोग गर्न स कने ।

३. बांसको क्लम्प/राइजोमतयारी/ उत्पादन, खरिद तथा वतरण

एक वर्ष पुरानो बाँसको घना तथा राइजोम खरिद र ढुवानी गर्ने ।

    - नर्सरीमा क्लम्प उत्पादन गर्न बेड तयारी गर्ने ।
    - सँचाइको ला ग पाइप तथा ट्याङ्की खरिद गर्ने ।
    - १० हजार क्लम्पसम्मको ला ग एकजना नर्सरी नाइके (माघबाट असारसम्म ६ महिना पहिलो वर्ष, दोस्रो वर्ष जिल्ला दररेट अनुसार) राख्ने।
    - सम्भाव्य क्षेत्र पहिचान गरी रोपणका ला ग लाभग्राहीलाई वतरण गर्ने ।

- वृक्षारोपण गर्ने भए संकलन स्थानबाट वृक्षारोपण स्थलसम्म ढुवानी र वृक्षारोपण अनुदान उपलब्ध गराउने ।
- उपभोक्ताबाट वृक्षारोपण गर्ने भए ढुवानी र वृक्षारोपण खर्च कार्यालयबाट उपलब्ध गराउने ।
- ४ फट भन्दा अग्ला Culm वरुवा हुनुपर्ने।

४. हाइटेक वन नर्सरी स्थापना,स्तरोन्नति र संचालन

- नयाँ हाइटेक नर्सरी स्थापना गर्ने ।
- Shade house तथा बेड निर्माण,बेड थप्ने, ग्रनहाउस निर्माण गर्ने, तापक्रम रेगुलेट गर्ने ।
- आधारभूत प्र व धतथा पूर्वाधार थप गरी स्तरोन्नती गर्ने ।
- संचालनको ला ग कर्मचारीलाई प्र शक्षण दिने ।
- बीउ खरिद गरी वरुवा उत्पादन गर्ने ।
- स्थायी रुपले बहुसंख्यक जनताहरुलाई पायक पर्ने र अन्य प्रा व धक दृष्टिकोणले उपयुक्त हुने (यातायातको सु वधा, पानीको भरपर्दो र सुलभ प्रवन्ध तथा जो खम कम भए को) स्थानमा राख्नुपर्ने ।
- स्विकृत नर्म्स अनुसार प्रा व धकबाट लागत अनुमान गरी स्वीकृत गरा ई स्विकृत डजाइन र ईस्टिमेटको आधारमा स्थापना तथा संचालन गर्नुपर्ने ।
- स्थायी नर्सरी बेड तथा घेराबार , सामान्य वातावरण अनुकू लत सु वधासहितको ग्रनहाउस , भण्डारण कोठा, पानीको स्थायी व्यवस्था तथा टंकी लगायत आधुनिक वन नर्सरीमा हुनुपर्ने न्यूनतम सु वधाहरु समावेश गरी निर्माण गर्नुपर्ने ।
- वनियोजित रकम उच्च प्र व धयूक्त बहुवर्षीय नर्सरी स्थापनाका ला ग आवश्यक पूर्वाधारहरु निर्माण, सोसंग सम्बन्धित सामग्रीहरु खरिद , तिनको जडान गर्ने , हाईटेक नर्सरी संचालनमा संलग्न हुने नर्सरी नाईके तथा प्रा व धकलाई ता लम , बिरुवा उत्पादनका ला ग आवश्यक उच्च प्र व ध सम्वन्धी मे शन तथा उपकरण खरिद तथा जडान, संचालन तथा अनुगमन मुल्याङ्कन सम्वन्धी कृयाकलापहरुमा खर्च गर्न स कने ।
- ड भजन वन कार्यालय तथा सव ड भजन वन कार्यालयहरुका कर्मचारीहरु वा छु ँ नर्सरी सहायक (कम्तीमा फरेष्ट्रिमा प्र वणता प्रमाण पत्र वा सो सरह पास गरेको) नियुक्त गरी गर्न स कने ।

५. फलफूल वरुवा उत्पादन/ वतरण/खरिद वतरण

- वनजन्य फलफूल वरुवा उत्पादन, अन्य फलफुल वरुवा खरिद , ढुवानी, वतरण तथा वृक्षारोपण गर्ने।
- सम्बन्धित कार्यालयले आफ्नै नर्सरीमा उपयुक्त प्रजातिका वन जन्य फलफूलको वरुवा उत्पादन गर्ने अथवा प्रच लत जिल्ला दररेट अनुसार सजन अनुसारका फलफूल तथा बहुउपयोगी वरुवा खरिद गरी कृषकहरुलाईं वृक्षारोपण गर्न वतरण गर्ने ।
- क्लष्टर कृ ष समूह वा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह वा कबु लयती वन उपभोक्ता समूहबाट गर्ने र कृषक वा उपभोक्ता सदस्यलाईं निजी जग्गामा वृक्षारोपण गर्ने व्यवस्था गर्ने ।

- नर्सरीमा उत्पादित वरुवा वा खरिद गरिने वरुवा हिउँदे र वर्षे दुवै हुन सक्ने ।
- वरुवा खरिद र ढुवानी गरी बजेट बाँकी रहेमा वृक्षारोपण कार्यमा खर्च गर्न स कने ।
- वरुवा खरिद गर्दा ५ लाखसम्म वजेट भएमा सू चकृत नर्सरी वा कृषक बवाट खरिद ऐन अनुसार खरिद गर्ने र सो भन्दा बढी रकमको हकमा सार्वजनिक खरिद ऐन अनुसार खरिद गर्नु पर्ने ।

६.नर्सरी मर्मत/नयाँ नर्सरी स्थापना (जडीबुटी नर्सरी समेत)

- ड भजन वन कार्यालयहरु र भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयहरुमा रहेका नर्सरीमा संचाईको स्थायी व्यवस्था , नर्सरी सुरक्षाको ला ग स्थायी तारबार वा पर्खाल , ओभरहेड वाटर ट्याङ्की, स्टोर हाउस , कम्पोष्ट पट , सेडहाउस, हरेक बेडमा पाईप जडान गरी स्प्रिङकल सँचाईको व्यवस्था, प्रजातिको नेम प्लेर्ट, हो र्डङ बोर्ड तथा यस्तै अन्य मर्मत तथा स्तरोन्नती सम्बन्धि कार्यहरु गर्ने ।
- ड भजन वन कार्यालयहरु तथा मातहत कार्यालयमा वगतका आ र्थक वर्षदे ख संचालनमा रहेका नर्सरीमा हुने सामान्य मर्मत तथा त्यस नर्सरीको क्षमता अ भवृ द्ध गर्ने कृयाकलाप संचालन गरिने ।
- नयाँ नर्सरी स्थापना गर्ने कार्यक्रम भएमा उपयुक्त स्थान छनौट (मोहडा , पानी संचाई, वरुवा ढुवानी गर्ने बाटो) गर्नुपर्ने ।
- खर्च अनुमान गर्दा वन तथा वातावरण मन्त्रालयको प्रच लत स्वीकृत नर्मश तथा प्रच लत जिल्ला दररेट बमोजिम गर्नुपर्ने ।
- कार्यता लका तयार गरी समयमै बजेट तथा अख्तियारी प्राप्त भएको अवस्थामा प्रथम चौमा सकको अव धमा नर्सरी मर्मत को कार्यहरु गर्नुपर्ने ।
- अस्थायी नर्सरी सञ्चालन भएकोमा सोको स्तरोन्नति गरी स्थायी गर्नुपर्ने ।
- यो कार्य अमानत वा सार्वजनिक खरिद ऐन मार्फत गर्न स कने ।

७. स्थानीय वन समूहहरु, सा.व.उ.स. मार्फत वरुवा उत्पादन सहयोग अनुदान

- धेरै वृक्षारोपण गर्नुपर्ने र खाली स्थान भएका समूहहरुको पहिचान र छनौट ।
- ड भजन वन कार्यालयले वृक्षारोपण योजना अनुरुप वृक्षारोपण गर्न स्थानीय हावापानी सुहाँउदो प्रजातिका बिरुवा सामुदायिक वनहरुसँग सम्झौता गरी त्यस्ता सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरुले उत्पादन गर्नुपर्ने । सम्झौता बमोजिमका बिरुवा उत्पादन भएपछि बिरुवाको गुणस्तर चेकजाँच गरी बिरुवा कसलाई वतरण गरियो र कहाँ रो पएका हुन् सोको अ भलेख राख्नुपर्ने ।
- स्वीकृत वभागीय नर्मस् अनुसारको वरुवा उत्पादन कार्यको प्रजातिको साईज र संख्या उपलब्ध गराउनु पर्ने समय निर्धारण गरी सम्झौता गर्ने ।
- कार्य प्रारम्भ गर्न सम्झौता अनुसार नियमानुसार पेश्की उपलब्ध गराउने ।
- नर्सरी निर्माण कार्य समूहले आफ्नै खर्चमा गर्नुपर्ने ।
- उत्पादित वरुवाहरुको प्रजाति गुणस्तर र संख्याको अनुगमन सव ड भजन वन कार्यालयले गरी फोटो सहितको प्रतिवेदन प्राप्त भए पछि ड भजन वन कार्यालयले सम्झौता अनुसार भुक्तानी दिने ।

८. साझेदारी वन व्यवस्थापन

- स्वीकृत वन कार्यायोजना अन्तर्गतका वन व्यवस्थापन क्रयाकलापहरु , खहरे व्यवस्थापन , पोखरी तथा पानी मुहान संरक्षण , वन व्यवस्थापन तथा गस्तीका ला ग साधन /उपकरण खरिद र अनुगमन (इन्धन र सवारी मर्मत) लगायतका कार्यहरु गर्न स कने ।
- साझेदारी वनसंग सम्वन्धित ऐन , नियम, र परिपत्र , कार्य व ध/निर्दे शका, स्वीकृत वन कार्ययोजना तथा प्रच लत नर्मस् बमोजिम गर्नुपर्ने । यस का ला ग आवश्यक पर्ने मानवीय श्रोत तथाप्रा व धक सहयोग ड भजन वन कार्यालयमार्फत लन स कने ।
- स्वीकृत वन व्यवस्थापन योजनालाई आधार मानी वन व्यवस्थापन एवं कार्यान्वयन गर्नका ला ग सम्बन्धित सव ड भजन वन कार्यालयको सहयोगमा कार्यान्वयन इकाईले वा षक योजना (वा षक कार्यक्रम) तयार गरी समूह बैठकबाट अनुमोदन गराएर ड भजन वन कार्यालयमा पेश गर्नु पर्ने । उपलब्ध बजेटको परि ध भत्र रही पेश हुन आएको बा षक कार्यक्रमलाई ड भजन वन कार्यालयबाट स्वीकृत गराउनु पर्ने । बजेट खर्च तथा कार्यक्रमको प्रगति सहितको प्रतिवेदन समूहले निय मत रुपमा ड भजन वन कार्यालयमा पेश गर्नु पर्ने । स्वीकृत कार्यक्रमको कार्यान्वयन समूह , स मति, वन कर्मचारी वा सेवा प्रदायक तथा ठेक्का प्रथाबाट समेत गर्न स कने ।
- साझेदारी वन समूहको प्रशासनिक खर्च र ढलापडा काठ , दाउरा संकलन कार्यमा लाग्ने बजेट समूहको आन्तरिक कोषबाट व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- वन व्यवस्थापन कार्यमा क्रमशः समूहको लगानी वृ द्ध गर्दै जाने र सरकारको लगानी कम गर्दै जानुपर्ने ।

९. चक्ला वन व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन

- रुखको लगत संकलन, माउ रुख पहिचान, रुख छपान र मूल्याङ्कन, कटान मुछान, ढुवानी, गस्ती परिचालन, हेरालु व्यवस्थापन, डढेलो तथा आगलागी नियन्त्रण, अग्निरेखा सरसफाई, गत बर्ष कटान भएका प्लटहरुमा सरसफाई (गोडमेल , झारपात तथा घाँस काट्ने) , पुनरुत्पादन अ भबृ द्ध, सव कम्पार्टमेन्ट छु याउने कार्य, अग्निरेखा मर्मत सम्भार, घाटगद्दी सुदृढिकरण तथा वस्तार , खहरे तथा पानी निकास व्यवस्थापन , प्रचार प्रसार , चक्लामा रहेको शस स्त्र वन रक्षक क्याम्प मर्मत सुधार , उपकरण औजार (वन व्यवस्थापन , सफ्टवेयर र गस्तीका ला ग साधन) खरिद , ता लम, फल्ड गयर , अनुगमन (ईन्धन) , सवारी साधन मर्मत , प्रा व धक तथा परामर्श सेवा खरिद लगायतका कृयाकलापहरु गर्न स कने ।
  - सरकारद्वारा व्यवस्थित चक्ला वनमा स्वीकृत कार्ययोजना ,कार्य व ध,मापदण्ड तथा प्रच लत नर्मस बमोजिम कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने ।
  - कार्यक्रम कार्यान्वयनका ला ग सहायक वन अ धकृतको नेतृ त्वमा कार्यान्वयन टोली गठन गरी उक्त टोलीले स्वीकृत वन व्यवस्थापन कार्ययोजना अन्तर्गतका कृयाकलापहरु कार्यान्वयनका ला ग लगत अनुमान तयार गरी ड भजनल वन

अ धकृत समक्ष पेश गर्ने र ड भजनल वन अ धकृतले स्थलगत निरीक्षण समेत गरी आ र्थक ऐन नियम अनुसार स्वीकृत गर्नु गराउनु पर्ने ।

- उल्ले खत कार्यक्रम संचालन ड भजन वन कार्यलयमा कार्यरत जनशक्ति परिचालन तथा प्रच लत सार्वजनिक खरिद ऐन नियम अनुसार गर्न गराउनु पर्ने ।

१०. सामुदायिक वनमा दिगो/वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन/ वन सम्वर्धन प्रणा लमा आधारित वन व्यवस्थापन

१०.१ नयाँ कार्ययोजना तयार गर्ने

- वन छनौट , अ भमुखीकरण, सरोकारवालाहरुसँग अन्तर क्रया , समूहको निर्णय , अनुगमन, कार्ययोजना तयारी र स्वीकृती गर्ने ।
- ड भजन वन कार्यालयको दिगो/वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन/ वन सम्वर्धन प्रणा लमा आधारित वनको कार्ययोजना जाँचबुझ गर्न गठित   प्रा व धक स मतिबाट स्थलगत निरिक्षण गरी सामुदायिक वन छनौट गर्ने ।
- दिगो/वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन / वन सम्वर्धन प्रणा लमा आधारित वन व्यवस्थापन सम्वन्धि वन ऐन ,नियमावली र कार्य व ध अनुसार जिल्लामा कार्यरत   कर्मचारी वा कम्तीमा वन वज्ञानमा स्नातकोत्तर गरेका वन प्रा व धकको टोलीले अनिवार्य रुपमा स्थलगत भ्रमण गरी कार्ययोजना तयार गर्नुपर्ने ।
- समूह भेलाबाट निर्णय गरी वन कार्यालयमा माग पेश गर्ने ।
- समूह कोषमा रु. पाँच लाख भन्दा बढी रकम भए सरकार र समूहको सहलगानीमा कार्ययोजना तयारीको व्यवस्था गर्ने ।
- वन कार्यालयका वन प्रा व धक अभाव भएमा समूहले सार्वजनिक खरिद ऐन र नियमावली अनुसार परामर्शदाता लने व्यवस्था गरी सव – ड भजन वन कार्यालयका अ धकृतको रोहवरमा कार्य सम्पन्न गर्ने सम्झौता गर्ने ।
- वन प्रा व धक वा परामर्शदाताले दिगो वन व्यवस्थापन सम्वन्धि वन ऐन   ,नियमावली र कार्य व ध अनुसार कार्ययोजना तयार गरी ड भजन वन कार्यालयको   दिगो/वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन/ वन सम्वर्धन प्रणा लमा आधारित वनको कार्ययोजना जाँचबुझ गर्न गठितप्रा व धक स मतिबाट प्रा व धक चेकजाँच गराई सफारिस भएपछि समूहमा पेश गर्ने ।
- मस्यौदा कार्ययोजना सम्बन्धित सरोकारवालासँग अन्तर क्रया गर्ने ।
- समूह भेलाको निर्णय सहित कार्ययोजना स्वीकृतिको ला ग ड भजन वन कार्यालयमा पेश गर्ने ।
- समूहले भुक्तानी लन बिल भरपाई सहितका कागजातहरु ड भजन वन कार्यालयमा पेश गर्ने र स्वीकृति भएपछि अन्तिम भुक्तानी दिने ।
- प्रा व धक सहजीकरणका साथै अनुगमन गर्न कुल वजेटको दश प्रतिशतमा नबढ्ने गरी व्यवस्था गर्नु पर्ने । यसमा वनियोजित बजेटको नियमानुसार कन्टिन्जेन्सी रकम छुट्याई कार्यक्रम सञ्चालनका ला ग व्यवस्थापकीय कार्यमा खर्च गर्न स कनेछ ।

१०.२ दिगो/वैज्ञानिक वन/ वन सम्वर्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन सहयोग

- स्वीकृत वन कार्यायोजना अन्तर्गतका वन संरक्षण , अग्निरेखा निर्माण तथा मर्मत , वन डढेलो रोकथाम तथा नियन्त्रण र वन व्यवस्थापनका कृयाकलापहरु (रुख छपान , लगत संकलन , कटान, थनिङ्ग, सुधार कटान, घाटगद्दि व्यवस्थापन, कटान प्लटमा हाँगाबिँगा सरसफाई , खहरे व्यवस्थापन, पोखरी तथा पानी मुहान संरक्षण , वन व्यवस्थापन उपकरण तथा अनुगमन (इन्धन र सवारी मर्मत) लगायतका कार्यहरु गर्न स कने ।
- स्वीकृत कार्ययोजनामा रहेका कृयाकलापहरु संचालन गर्न समूह निर्णय सहितको योजना सव ड भजन वन कार्यालयको सफारिस सहित ड भजन वन कार्यालयमा पेश गर्ने ।
- कार्यक्रममा रुख कटान , अग्निरेखा निर्माण, काठ दाउरा ढुवानी र घाटगद्दि व्यवस्थापन , अग्नि नियन्त्रण, छटनी र वृक्षारोपण कृयाकलापहरु राख्नुपर्ने ।
- समूहले दिगो वन व्यवस्थापन ता लम, स्थलगत अभ्यास लगायतका क्षमता वकासका कार्यमा समेत खर्च गर्न सक्ने ।
- माउरुखको अन्तिम छनौट , समूहलाई सहजीकरण र उल्ले खत कार्यहरुको अनुगमन र प्रा व धक परिक्षण ड भजनल वन अ धकृत स्वयम् वा कार्यालयको योजना र व्यवस्थापनमा कार्यरत अ धकृतले गर्नु पर्ने । प्रा व धक सहजीकरण , माउरुखको अन्तिम छनौट र अनुगमन गर्न १०% मा नबढ्ने गरी रकम राख्नुपर्ने । यसमा वनियोजित बजेटको नियमानुसार कन्टिन्जेन्सी रकम छुट्याई कार्यक्रम संचालनका ला ग व्यवस्थापकीय कार्यमा खर्च गर्न स कने ।
- सबै कृयाकलापहरु संचालन गर्दा स्वीकृत नर्मश अनुसार खर्च गर्नुपर्ने । नर्मशमा उल्लेख नभएको कृयाकलापहरु जिल्ला दररेट अनुसार खर्च गर्न स कने । कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि समूहले बिल भरपाईहरु र प्रगति प्रतिवेदन पेश गरेपछि अन्तिम भुक्तानी गर्ने ।
- दोश्रो वर्ष र त्यसपछिका वर्षहरुमा अनुदान पाउने समूहहरुले पुनरुत्पादनको अवस्थाको वश्लेषण सहितको प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने ।

११. वन डढेलो नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन

- वन डढेलो रोकथाम तथा नियन्त्रण कार्ययोजना तयार, संजाल गठन र परिचालन, प्रचार प्रसार सामग्री उत्पादन तथा वतरण ,वन डढेलो नियन्त्रण टिम परिचालन, वन डढेलो नियन्त्रण सामग्री खरिद तथा वतरण, वन डढेलो नियन्त्रण गर्ने ।
- वन डढेलोको नियन्त्रण गर्न जिल्लाको प ञ्चवर्षीय वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा उल्ले खत कार्ययोजना र सो नभएसरोकारवालाहरुको सहभा गतामा वन डढेलो संवेदनशील क्षेत्र पहिचान गरी कार्ययोजना तयार गर्नुपर्ने । कार्ययोजनामा भएका कृयाकलापहरु संचालन गर्न यो शर्षकबाट खर्च गरिने । यसका ला ग वनियोजन भएको रकम नियन्त्रित डढेलो लगाउने, अग्नि नियन्त्रण संजाल गठन तथा परिचालन , वन क्षेत्रमा भएको प्रज्वलन शल सुख्खा पदार्थ व्यवस्थापनआदि कार्यहरुमा खर्च गर्न स कने ।
- सामुदायिक वनहरुमा समूह परिचालन गरी अग्निरेखा निर्माण तथा सुधार र डढेलो नियन्त्रण कार्य गर्न स कने ।
- डढेलो लाग्ने महिना अगावै प्रचारप्रसारका सामग्री तयार गर्ने , जनचेतना अ भवृ द्ध , संचारका माध्यमबाट प्रकाशन र प्रशारण गर्न स कने ।

- डढेलो नियन्त्रण संजालहरु गठन गरी वा अग्नि शमनटोली (RRT) बाट डढेलो नियन्त्रणका कार्यहरु गर्न स कने ।
- आकस्मिक डढेलो लागेको सूचना प्राप्त गरेमा कर्मचारी र सुरक्षाकर्मी घटनास्थलमा गई नियन्त्रण गर्न जाँदा खाजा , खाना, पानी, सवारी मर्मत र इन्धन लगायतका शर्षकहरुमा खर्च गर्न स कने ।

१२. प्रचार प्रसार सामग्री उत्पादन तथा वतरण/वन डढेलो सम्बन्धी प्रचार प्रसार (सामग्री प्रकाशन, रे डयो टि भमा वज्ञापन)/वन्यजन्तु सम्बन्धी प्रचार प्रसार/ जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम सम्वन्धि प्रचार प्रसार

- हो र्डङ बोर्ड निर्माण, ब्रोसर, स्टिकर, पम्प्लेट, टिसर्ट, ह्याट, अनुकरणीय सफलताका कथा पुस्तिका तयारी, प्रकाशन तथा वतरण , भत्ते लेखन, वद्यालय शक्षण, संरक्षणसँग सम्बन्धित छोटो भ डयो, वृत चत्र, रे डयो तथा पत्रपत्रिकाबाट सूचना तथा सन्देशमूलक सामाग्री उत्पादन, प्रशारण तथा वतरण लगायतका कार्यहरु संचालन गर्नु पर्ने ।
- कार्यालयबाट सूचना तथा सन्देश तयार गरी (आवश्यक परे वृत चत्र समेत) सो को उत्पादन , प्रकाशन, प्रदर्शन (Display),प्रशारण तथा वतरण गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- प्रकाशन प्रशारण सम्बन्धी प्रचार प्रसार सञ्चार सस्थाहरु (Media) सँग सम्झौता गर्ने ।
- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रचार प्रसार सम्बन्धी प्रमाण संलग्न गरी भुक्तानी माग गर्नुपर्ने ।
- पर्चा (Leaflet) र पुस्तिकाहरु तयारी, छपाई र वतरण गर्न स कने ।
- वन्यजन्तु संरक्षणको ला ग बाटोको दायाँ बायाँ , सेवा ग्राहीहरुको बढी आवतजावत हुने ठाउँ , कार्यालयको कम्पाउण्ड भत्र र पर्खालको बाहिरी भाग आदिमा वन, वन्यजन्तु तथा चराचुरुङ्गी र पारस्थितिकीय प्रणालीको बारेमा चेतनामुलक सन्देश , नारा, चत्रकला (Art) आदिको भत्ते लेखन र पेन्टिङ गर्ने कार्य समेतगर्न स कने ।

१३. उजुरी छान वन (अ.दु.अ.आ.बाट प्राप्त समेत)

- उजुरी तथा गुनासो प्राप्त गर्ने , उजुरी छान वन तथा अनुसन्धानको ला ग कर्मचारी वा टिम गठन गरी खटाउने, प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने तथा सम्बन्धित निकायमा पठाइ कार्यालयमा समेत दुरुस्त राख्ने ब्यवस्था गर्ने ।

१४. सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन, दर्ता, कार्ययोजना तयारी तथा वन हस्तान्तरण प्र क्रयामा सहजिकरण

- बैठक, भेला, वन सर्भेक्षण, वधान तथा कार्ययोजना तयारी, हस्तान्तरण गर्ने ।
- वन ऐन र वन नियमावली तथा सामुदायिक वन वकास कार्यक्रमको मागदर्शन , २०७९ ले निर्धारण गरेको आवश्यक प्र क्रयाहरु पूरा गरेर सम्पन्न गर्नुपर्ने ।
- वधान तथा कार्ययोजना तयारी कार्यको सहजीकरण सव ड भजन वन कार्यालयका कर्मचारीबाट र सफारिस गर्ने काम कम्तीमा फरेष्टर तहका वन प्राबि धकबाट हुनुपर्ने । यसका ला ग सामुदायिक वन श्रोत सर्भेक्षण मार्गदर्शन अनुसार वन श्रोत सर्भेक्षण गर्ने तथा GPS बाट अनिवार्य रुपमा रेफरेन्स वा अफसेटहरुसहितका सर्भेक्षण तथा Premanent Sample Plot Layout(GPS Pointsसमेत राखी) गरी Sample Plot को केन्द्रको GPS Point दे खने नक्सा

तथा अफसेटहरु सहितका फिल्ड बुक र सामुदायिक वनको बिस्तृत नक्शा समेत पेश गर्नुपर्ने ।

- दलित, महिला, गरिव लक्षित समुदायको लागि आयआर्जन कार्यक्रम तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना समावेश गर्नुपर्ने ।
- यसमा उपलब्ध बजेटबाट वन श्रोत सर्भेक्षण, नक्शा तयारी, टोल/समुदाय छलफल गोष्ठी, खाजा खर्च, भ्रमण खर्च, ईन्धन, संचार र बिधान तथा कार्ययोजना तयारीको लागि टाईपिङ, प्रिन्टिङ र बाईन्डिङमा खर्च गर्नुपर्ने ।

१५. सा.व.उ.स. को कार्ययोजना नवीकरण सहयोग (गरिब, महिला र दलित लक्षित जलवायु परिर्वतन अनुकूलन योजना)

- बैठक, भेला, वन सर्भेक्षण, कार्ययोजना तयारी र स्वीकृती गर्ने ।
- प्रचलित वन ऐन तथा वन नियमावली तथा सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको मागदर्शन, २०७१ ले निर्धारण गरेको आवश्यक प्रक्रियाहरु पुरा गरेर सम्पन्न गर्नुपर्ने ।
- कार्ययोजनाको अवधि समाप्त भएका र कार्ययोजना पुनरावलोकन र संशोधनको लागि समूहबाट माग भई आएका सा.व.को कार्ययोजना पुनरावलोकन गर्ने कार्यमा सरकारको तर्फबाट ब्यहोर्नु पर्ने खर्चको लागि यो शिर्षकको रकम खर्च गर्नुपर्ने ।
- समूहको कोषमा रकम नभएका समूहहरुलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने ।
- यो कार्यक्रम डिभिजन वन कार्यालयका कर्मचारी र सेवा प्रदायकबाट संचालन गर्न सकिने ।
- कार्ययोजना पुनरावलोकन गर्दा सामुदायिक वन स्रोत सर्भेक्षण मार्गदर्शन अनुसार वन स्रोत सर्भेक्षण गर्ने तथा GPS बाटअनिवार्य रुपमा रेफरेन्स वा अफसेटहरुसहितका सीमा सर्भेक्षण तथा स्थाई प्लट राखी सो समेत खुल्ने गरी सामुदायिक वनको बिस्तृत नक्शा तथा अफसेटहरु सहितका फिल्ड बुक समेत पेश गर्नुपर्ने ।
- दलित, महिला, गरिब लक्षित समुदायको लागि आयआर्जन कार्यक्रम तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना समावेश गर्नुपर्ने ।
- यस शिर्षकको बजेट रकम वन स्रोत सर्भेक्षण, नक्शा तयारी, टोल तथा समुदाय छलफल गोष्ठी, खाजा खर्च, भ्रमण खर्च, ईन्धन, संचार, टाइपिङ्ग, प्रिन्टिङ्ग र बाईन्डिङ्गमा खर्च गर्नुपर्ने ।
- कार्यक्रम सम्पन्न भए पछि कार्ययोजना र विधान, समूहको निर्णय, साधारण भेलाको उपस्थितीको विवरण, नक्सा, छलफल र गोष्ठीमा उपस्थित सहभागीहरुको उपस्थितीको विवरण, लगायतका खर्च बिलभरपाई सहितको प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने । यो कार्य संचालनको लागि डिभिजन र सबडिभिजन वन कार्यालयका वन प्राविधीकहरु परिचालित हुने ।

१६. सामुदायिक वन व्यवस्थापन स्थलगत अभ्यास तथा तालिम

- वन संवर्धनका कृयाकलापहरु जस्तैझाडी सफाई, थिनिङ, एक्लाउने, प्रुनीङ, इम्प्रुभमेन्ट फेलिङ, वृक्षारोपण, गोडमेल, विउ संकलन गर्ने ।
- वन संवर्धन नभएका समूहहरु छनौट गर्ने ।
- आवश्यक भएमा नजिकका समूहहरुको क्लष्टर बनाउन सकिने ।सब डिभिजन वन कार्यालयबाट बिषयबस्तु सहितको प्रशिक्षण योजना २–३ दिनको बनाई स्थलगत रुपमा प्रशिक्षण गर्ने ।

- यस कृयाकलापबाट खाजा , स्टेशनरी र सहजीकरण गर्ने कर्मचारीलाई दैनिक तथा प्र शक्षण भत्तामा खर्च गर्न स कने ।
- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्र शक्षण अनुसार कार्यान्वयन गर्ने समूहको योजना बनाउन लगाउने ।

१७. एक सामुदायिक वन -एक संरक्षण पोखरी

- पोखरी निर्माण तथा सुधार , मुहानबाट पानी पोखरीमा ल्याउन पाइप तथा Water Channel को निर्माण गर्ने ।
- पोखरी निर्माणका ला ग स्थान छनौट गर्दा परम्परागत साना पोखरी भएका क्षेत्र तथा सम्भव भए सम्म रुख वरुवा नभएको सामुदायिक वनको खाली क्षेत्रलाई प्राथ मकता दिनुपर्ने।
- निर्माण क्षेत्रको नक्साङ्कन , लगत ईष्टिमेट तयार तथा स्वीकृत गरी उपभोक्ता समूहको योगदानलाई समेत सुनिश्चित गरी पानी पोखरी निर्माण तथा सुधारमा तथा मुहानबाट पानी पोखरीमा ल्याउन पाइप तथा Water Channel को निर्माण तथा मर्मतमा खर्च गर्न स कने ।
- यसमा वनियोजित बजेटको नियमानुसार कन्टिन्जेन्सी रकम छुट्याई कार्यक्रम संचालनका ला ग व्यवस्थापकीय कार्यमा खर्च गर्ने र बाँकी रकम समूहसँग सम्झौता गरी समूहलाई उपलब्ध गराउने ।
- कार्यसम्पन्न भएपछि आवश्यक कागजात बिल भरपाई , कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन , हो र्डङ बोर्ड सहितको फोटोआदि समावेश गरी भुक्तानीको ला ग ड भजन वन कार्यालयमा पेश गर्ने ।

१८. सामुदायिक वनमा उद्यम शलता अ भवृ द्ध/उद्यम शलता वकास ता लम

- ता लम/प्र शक्षण, सामग्री र मेसीन खरिद गरी हस्तान्तरण गर्ने ।
- उद्यम शलता संचालन हुन सक्ने द लत , गरिव, महिला बढी भएको समूह छनौट गरी प्रस्ताव आव्हान गर्ने ।
- छनौट भएका समूहबाट उद्यम शलता दिन ता लम लन चाहने सदस्यको नामावली माग गर्ने ।
- उद्यम शलता ता लम दिँदा सकभर वन श्रोतमा आधारित उद्यम संचालन गर्न प्राथ मकता दिने ।
- छनौट भएका समूह सदस्यलाई ता लमको व्यवस्था गर्ने , ता लम प्याकेज सहितको लागत अनुमान तयार गरी ता लम पश्चात वस्तु तथा मेसीन दिन स कने ।
- उपयुक्त स्रोत व्यक्ति छनौट गरी ता लम स ञ्चालन तथा ता लम पश्चात उत्पादित वस्तुको बजारीकरण गर्न स कने ।

१९. वृक्षारोपण सहयोग/वृक्षारोपण क्षेत्रमा पर्खाल निर्माण बार बन्देज

- वरुवा ढुवानी, वृक्षारोपण, संरक्षण (हेरालु), घेरबार, काडेतार ढुंगाको पर्खाल, जै वक बार, हो र्डङ्ग बोर्ड गर्ने ।
- खाली वन क्षेत्र भएका समूहबाट वृक्षारोपणका ला ग माग गरेको निवेदन लने ।
- सव ड भजन वन कार्यालय वा ड भजन वन कार्यालयबाट अनिवार्य रुपमा रेफरेन्स वा अफसेटहरुसहितका सर्भे नक्सा तयार गरी क्षेत्रफल अनुसार लागत अनुमान तयार गर्ने ।

- वभागीय नर्मश अनुसार कार्य सम्पन्न गरी सम्बन्धित समूहसँग प्रति हेक्टर उपलब्ध हुन सक्ने रकम उपलब्ध हुने गरी सम्झौता गर्ने ।
- वृक्षारोपण क्षेत्रलाई तारबार , जै वक बारबाट संरक्षण गर्नु परेमा जिल्ला दररेट तथा नर्मश अनुसार लागत अनुमान तयार गर्ने र उपभोक्ता समूहसँग सम्झौता गरी कार्यसम्पन्न गर्नुपर्ने ।
- मनाङ र मुस्ताङ जिल्लामा वृक्षारोपण गर्दा ठूला कटिङ्ग वरुवा लगाउनु पर्ने हुँदा उक्त स्थानहरुमा मेस जाली वा ढुंगाको पर्खाल, लगाई संरक्षण गर्न स कने । मेस जाली वा ढुंगाको पर्खाल निर्माण गर्दा नर्मश वा जिल्ला दररेट अनुसार गर्नुपर्ने ।
- जै वक बार लगाउनु परेमा स्थानीयरुपमा उपलब्ध जै वक सामग्रीहरु जस्तैः सजिवन, निलकाँडा, बाँस जस्ता सजिलै सर्ने खालका वनस्पतीको प्रयोग गर्नुपरर्ने ।
- सामुदायिक र कवु लयती वन बाहेका क्षेत्रहरुमा उपभोक्ता समूह गठन गरी वृक्षारोपण व्यवस्थापन कार्ययोजना बनाई ड भजनल वन अ धकृतबाट स्वीकृत गराउनुपर्ने ।
- कार्यसम्पन्न भएपछि कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन (क्षेत्रफल , फोटो) सहितका बिल भरपाइ सव ड भजन वन कार्यालयको सफारिश र कार्यालयले तोकेको अ धकृतबाट जाँचपास प्रतिवेदन लने ।

२०. लोपोन्मुख प्रजातिको संरक्षण अध्ययन अनुसन्धान समेत

- पहिचान, अध्ययन, अनुसन्धान र संरक्षण (In-situ and Ex-situ conservation) तथा व्यवस्थापन गर्ने ।
- वन क्षेत्रका प्रमुख लोपोन्मुख प्रजातिहरु छनौट गरी सो पकेट क्षेत्र नक्सांकन गर्ने , लोपोन्मुख प्रजातिका वन्यजन्तुहरु संरक्षणको ला ग अध्ययन अनुसन्धान गर्ने र संरक्षणका ला ग आवश्यक कार्यहरु सम्बन्धित कार्यालयबाट जनशक्ति परिचालन गरी सम्पन्न गर्नुपर्नेछ । कार्यालयको जनशक्तिबाट सम्पादन गर्न संभव नभएमा अध्ययन अनुसन्धान कार्य परामर्शदाताबाट गराउन स कने ।
- अध्ययन कार्य प्रच लत नर्मश र जिल्ला दररेट तथा सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावलीको प्र क्रया अपनाई संचालन गर्नुपर्ने ।
- प्रजातिहरुको संरक्षणका ला ग समुदाय स्तरमा भएका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह , संर क्षत वन परिषद भएका क्षेत्रहरुमा भए सोही समूहहरु मार्फत संरक्षण र व्यवस्थापनका कार्यहरु गर्नुपर्ने । सम्बन्धित समूहहरुसँग सम्झौता गरी लागत अनुमान र संरक्षणको कार्य सम्पादनको आधारमा यस शर्षकमा वनियोजित रकमबाट समेत भुक्तानी दिन स कने ।
- संरक्षण र व्यवस्थापनमा स्व–स्थानीयसंरक्षण (In-situ Conservation) लाई प्राथ मकता दिनुपर्ने ।

२१. पञ्चबर्षीय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयारी **IEE** सहित

- व्यवस्थापन योजना तयार गर्न ड भजन वन कार्यालयले कार्यसूची (TOR) वनाई स्वीकृत गराउने, वद्यमान वातावरण ऐन, नियमावली अनुसार प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन (IEE) कार्ययोजना पूर्व नै स्वीकृत गराउने , कार्ययोजना तयारीका ला ग व्यवस्था भएको बजेटबाट सूचना प्रकाशन, सरोकारवालासँग छलफल, अन्तरकृया, श्रोत सर्वेक्षण, अति आवश्यक

फल्ड सामग्री खरिद , स्टेशनरी, नक्सा, फोटो खरिद , टाइ पङ, प्रन्टिङ, IEE तयारीका कार्य , IEE तथा कार्ययोजना सम्बन्धी निर्देशनालय तथा मन्त्रालय मा हुने स मक्षा तथा प्रस्तुतीकरण लगायतका कार्यहरु गर्ने ।

- ड भजन वन कार्यालयबाट तयार भएको कार्ययोजना र प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन स्वीकृतीको ला ग टिप्पणी साथ वन निर्देशनालयमा पेश गर्नुपर्ने । मस्यौदा प्रति अध्ययन गरी थप संशोधन गर्नुपर्ने वषय समावेश गर्न निर्देशनालयको प्रा व धक स मतिको वैठकले जानकारी गराउने । प्रस्तुतिकरणमा प्राप्त उपयुक्त राय सुझावहरुलाई समावेश गरी अन्तिम मस्यौदा कार्ययोजना स्वीकृतिको ला ग पेश गर्नुपर्ने । यो कार्यक्रम ड भजन तथा सब ड भजन वन कार्यालयका कर्मचारी वा सेवाप्रदायकबाट समूह र स मति , स्थानीय तह लगायत अन्य सरोकारवालासँगको समन्वयमा संचालन गर्नुपर्ने ।

२२. एक कलष्टर एक उत्पादन : अ म्रसो, भुँईकटहर, अलैंची, बाँस तथा अन्य गैहर काष्ठ वन पैदावार

- फलफूल तथा गैरकाष्ठ वन पैदावार रोपण , संरक्षण तथा जी वकोपार्जन सुधार योजनाले औंल्याएका कृयाकलापहरु गर्ने।
- ड भजन तथा सब ड भजन वन कार्यालयका कर्मचारीहरुको प्राबि धक सहयोग लएर कबु लयती वन उपभोक्ता समूहले यो कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने । कबु लयती वन नभएका जिल्लाहरुमा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह मार्फत पनि यो कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स कने ।
- पहिले नै स्था पत भएका क्लष्टरहरु र एक आपसमा जो डएका , पायक पर्ने (सामान्यतया दशसम्म) कबु लयती वन समूहहरुलाई एक क्लष्टर मानी एकै क समका पैदावार उत्पादन हुने गरी आयमूलक कार्यक्रम अन्तर्गत आवश्यक बिरुवा उत्पादन र खरिद गरी रोपण तथा संरक्षण गर्न अनुदान प्रदान गरिने ।
- यस कार्यक्रममा वनियोजित बजेट क्लष्टरमा बढी भन्दा बढी क्षेत्र ढाक्ने गरी र उपभोक्ताहरुको आय आर्जनमा टेवा पुग्ने कार्यक्रममा खर्च गरिनुपर्ने ।

२३. वन अपराध नियन्त्रण/सहभा गतामूलक अतिक्रमण, चोरी कटानी तथा चोरी शकारी नियन्त्रण/अतिक्रमण तथा चोरी शकारी नियन्त्रणका ला ग गस्ती परिचालन

- वन गस्ती, वन अतिक्रमण, चोरी शकारी तथा चोरी कटानी नियन्त्रण , वन अपराधी पक्राउ र अ भयोजन, सरोकारवाला बीच अन्तर क्रया गोष्ठी तथा समन्वय बैठक, सुराकी परिचालन र सुरक्षाकर्मी परिचालन, सवारी साधन खरिद तथामर्मत रईन्धनमा खर्च गर्न स कने।
- वन तथा वन्यजन्तुसँग सम्बन्धित अपराध नियन्त्रण तथा न्यूनीकरण गर्नका ला ग प्रचार प्रसार, गस्ती परिचालन, सुराकी परिचालन गर्नुपर्ने ।
- वन अपराध नियन्त्रणको ला ग आवश्यक सुरक्षा सामाग्रीहरु , इन्धन/गाडी भाडा, खाना, खाजा, सुरक्षा निकायसँग समन्वय, मसलन्द खर्च लगायतका शर्षकहरुमा खर्च गर्न स कने तर दैनिक भ्रमण भत्ताका ला ग खर्च गर्न नस कने ।
- अपराध अनुसन्धान तथा मुद्दा दायरी, अनुसन्धानको कार्यअघि बढाउने क्रममा आवश्यक सूचना सङ्कलन तथा संचारमा लाग्ने खर्चका साथै साक्षीहरुको सवारी भाडामा समेत खर्च गर्न स कने ।

- डिभजन वन कार्यालयहरु मार्फत स्थानीयप्रशासन , प्रहरीको सहयोगमा वन अपराध तथा अतिक्रमण नियन्त्रण गरिनुका साथै सो सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रमहरु संचालन गर्नुपर्ने ।
- पक्राउ पर्ने मालवस्तु र सवारी साधन तथा वन पैदावारलाई सुरक्षित स्थानसम्म ढुवानी गर्न लाग्ने खर्च यस शिर्षकबाट गर्न सकिने ।
- कार्यक्रम सम्पन्न पश्चात गरिएका कृयाकलापहरु समेटी प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्ने ।

२४. सामुदायिक तथा कबुलियती वन सुधार कार्यक्रम

- उपभोक्ता समूह गठन, विधान तयारी, वन कार्ययोजना तयारी र हस्तान्तरण, वन कार्य योजना नवीकरण तथा वार्षिक रुपमा समूहहरुको अनुगमन गरी अनुगमन पुस्तिका तयार गर्ने , कबुलियती वनको जीविकोपार्जन सुधार योजना तयार तथा सहयोग गर्ने क्रिसमका वृक्षारोपण, गोडमेल, बारबन्देज, आगलागी नियन्त्रण तथा वन संवर्द्धन लगायतका वन सुधारका कृयाकलाप समेत गर्नुपर्ने ।
- स्वीकृत नर्मस अनुसार सम्पादन गर्नुपर्ने कृयाकलापहरुको लागत अनुमान तयार गरी कार्यादेश दिने ।
- सामुदायिक तथा कबुलियति वन सुधार कार्यक्रमका लागि छुट्याइएको रकम जिल्लामा विगत देखि सञ्चालनमा आएका सामुदायिक तथा कबुलियती वन विकासका कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिन वा आवश्यक नयाँ कृयाकलापहरु सञ्चालन गर्नका लागि एकमुष्ठ रुपमा विनियोजित बजेटलाई बाँडफाँड गरी प्रचलित नर्मस बमोजिम लागत ईस्टिमेट तयार गरी वन निर्देशनालयबाट स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
- उपभोक्ता समूह गठन, विधान तयारी, वन कार्ययोजना तयारी र हस्तान्तरण तथा वन कार्य योजना नवीकरण गर्ने ।
- वार्षिक रुपमा समूहहरुको अनुगमनको लागि नर्मश अनुसारको लागत अनुमान तयार गरी सब डिभजनहरुलाई कार्यादेश दिने, प्राप्त अनुगमन फारम बमोजिम तथ्याङ्क संकलन र विश्लेषण गरी अनुगमन पुस्तिका तयार गर्ने ।
- वृक्षारोपण, गोडमेल, बारबन्देज, आगलागी नियन्त्रण तथा वन संवर्धन लगायतका वन सुधारका कृयाकलाप गर्नुपर्ने ।

२५. स्कुल शिक्षा कार्यक्रम

- प्रस्तुती तयारी, विद्यालयमा अतिरिक्त कक्षा संचालन, वक्तृत्वकला, हाजिरी जवाफ, वृक्षारोपण तथा आवश्कता अनुसार अन्य सृजनात्मक कृयाकलाप संचालन गर्न सकिने ।
- स्थानीयतहहरुसँग समन्वय गरी वन तथा वातावरणमा देखिएका जोखिम बढी भएका विद्यालयहरुको छनौट गर्ने ।
- कार्यक्रमको प्रभाव र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी प्रस्तुतीकरण तयार गर्ने ।
- छनौट भएका विद्यालयमा वनरवातावरण शिक्षकसँग समन्वय गरी कक्षा संचालन गर्ने ।
- यस शिर्षकको रकमबाट विद्यायलयका विद्यार्थीहरुलाई चिया, खाजा तथा कापीकलम किताब जस्ता शैक्षिक सामाग्रीहरु र प्रशिक्षकहरुलाई प्रशिक्षण भत्ता उपलब्ध गराउन सकिने ।
- यो कार्यक्रम सब डिभजन वन कार्यालयका प्रमुख मार्फत संचालन गर्नुपर्ने ।
- प्रभावकारीता हेरी वक्तृत्वकला तथा हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता संचालन गर्न सकिने ।

- वातावरण सम्बन्धी स्कूलहरुमा सृजनात्मक चेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने र सो का ला ग लाग्ने यातायात तथा भ्रमण खर्च तथा अन्य मसलन्द सामग्री खरिद गर्न स कने ।

२६. वद्यालयमा वातावरण सचेतना तथा वृक्षारोपण कार्यक्रम /हरियाली वाल उद्यान निर्माण/ वद्यालय परिसर हरित प्रवर्धन कार्यक्रम

- इको क्लव गठन , इको क्लव परिचालन , वद्यालयम वृक्षारोपण , वद्यालय परिसरमा साना उद्यान स्थापना गर्ने ।
- वद्यालय छनौट गर्ने ।
- वद्या र्थहरुको बीचमा इको क्लव गठन गर्ने ।
- सानो उद्यान स्थापना सहितको इको क्लवको कार्य योजना बनाउन लगाउने ।
- इको क्लवका वद्या र्थलाई वन र वातावरण सम्बन्धी कक्षा सञ्चालन गर्ने ।
- कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न वरुवा र उद्यान निर्माण अनुदान उपलब्ध गराउने ।
- इको क्लवका वद्या र्थहरुलाई चया, खाजा, कापी, कलम र प्र शक्षण गर्ने शक्षक कर्मचारीलाई प्र शक्षण भत्ता उपलब्ध गराउन स कने ।

२७.बाह्य मचाहा प्रजातिको नियन्त्रण

- स्थानीय समुदायसँग अन्तर क्रया कार्यक्रम , अनुसन्धान, जनचेतनाका कार्यक्रम , प्रचार प्रसार सामग्री प्रकाशन तथा वतरण , मचाहा प्रजाति हटाउने कुनै प्र व ध सम्बन्धी स्थलगत अभ्यास, औजार खरिद तथा मचाहा प्रजातिको नियन्त्रण गर्ने ।
- मुख्य बाह्य मचाहा प्रजातिहरु पहिचान गरी हटाउने योजना बनाउने ।
- समुदायमा आधारित वन प्रणालीमा भए समूहसँग सम्झौता गरी अनुदान दिने ।
- सरकारी वन क्षेत्रमा भए प्रच लत नर्मश अनुसार अमानत वा टेण्डरबाट हटाउने ।
- कार्यालयबाट नियमानुसारको कन्टिन्जेन्सी छुट्याई प्रजाति तथा क्षेत्र पहिचान गर्ने र अनुगमन गर्न स कने ।

२८. सामाजिक परिचालन सेवा (समूह परिचालनको अनुदान सहयोग)

- सुपरभाइजर तथा सहजकर्ता वा समूह उत्प्रेरकलाई पारिश्र मक उपलब्ध गराउने ।
- कबु लयती वन क्लष्टर तथा साझेदारी वन व्यवस्थापनमा सामाजिक समावेशीकरण तथा सकृयता वृ द्ध गर्नुपर्ने स्थानहरुमा लागु गरिने ।
- समूह उत्प्रेरकहरुको हकमा कम्तीमा दश कक्षा उतीर्ण गरेको सम्बन्धित क्लष्टर क्षेत्र भत्रकै महिला हुनुपर्ने । वगतदे ख कार्यरत सुपरभाइजर र उत्प्रेरक वा सहजकर्तालाई प्राथ मकता दिई नियुक्ती गर्ने र सम्झौता गरी सेवा र सु वधा वभागीय नर्मसले तोके अनुसार दिनुपर्ने । नयाँ स्थान वा क्लष्टरमा समूहको सफारिसमा छनौट गरिने । जिल्ला सुपरभाइजरको हकमा नयाँ नियुक्ति गर्दा न्यूनतम प्रमाण पत्र तह वा सो सरह उतिर्ण भएका सोहि जिल्लाबासी महिलाहरु मध्येबाट प्रतिस्पर्धा गराई नियुक्ति गर्नुपर्ने । समान येग्यतामा कुनै समूहके सदस्य भएमा प्राथ मकतामा राख्नु पर्ने ।

- छनौट भएका उत्प्रेरक तथा जिल्ला सुपरभाइजरलाई डिभिजन वन कार्यालयका अधिकृत कर्मचारीले कार्य विवरण तयार गरी निजहरुले काम गर्नुपर्ने कार्यहरुको मासिक कार्य योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था र परिचालन गर्नुपर्ने ।
- जिल्ला सुपरभाइजरले सहजकर्ता तथा उत्प्रेरकले सम्पादन गरेका कार्यको प्रत्येक महिनामा बैठक बसी समिक्षा गर्नुपर्ने ।

२९. कृषि वन प्रवर्द्धन कार्यक्रम/कृषि वन सम्बन्धी अभिमुखिकरण/कृषि वन विकासका लागि क्षेत्र, घरधुरी छनौट सञ्जालिकरण/कृषि वन विकास तथा विस्तार कार्यक्रम/कृषि वन खेती विस्तार तालिम/निजी तथा कृषि वन विकास कार्यक्रम

- कृषकहरूको समूह बनाई सञ्जाल निर्माण गर्ने , प्याकेज तालिम दिने , कृषिवन विस्तार गर्न समूह मार्फत विरुवा उपलब्ध गराउने, विरुवा खरिद तथा ढुवानी र वृक्षारोपणको लागि अनुदान दिने ।
- अगुवा किसानहरु, कृषि सहकारी मार्फत सम्भव भए तिनको क्लस्टर अनुसार स्थानीय तह अनुसार अनौपचारिक समूह वा नेटवर्क (सञ्जाल) गठन गर्नुपर्ने ।
- कृषि वन सम्बन्धी फिल्ड स्तरिय कोचिङ्ग, प्याकेज सहितको तालिम निर्मेश अनुसार संचालन गर्ने तथा उपलब्ध भए स्थानिय स्तरमा विद्यमान कृषक समूहसंग समन्वय गरी कार्य गर्नुपर्ने ।
- निजी जग्गामा कृषि वन प्रवर्धन गर्न आवश्यक डालेघाँस , जडीबुटी प्रजातिका विरुवा तथा बहुवर्षीय रुखहरु अमला, लप्सी, बेल आदि तथा आँप , लिचि, कटहर जस्ता फलफूल प्रजातिका बिरुवाहरु साथै अम्रिसो दिन सकिने ।
- यसरी उपलब्ध गराउने बिरुवाहरू नर्सरीदेखि समूहसम्म लैजानको लागि ढुवानी र बजेट उपलब्ध भएमा प्रति विरुवा रोपणको लागि अधिकतम रू. १० सम्म खर्च गर्न सकिने ।
- यो कृयाकलाप सम्पन्न गर्नका लागि आवश्यक परेमा स्थानीय कृषि ज्ञान केन्द्र तथा अन्य निकायसँग पनि समन्वय गर्न सकिने ।
- रोपण भएका विरुवाहरूको लगत र विवरण सम्बन्धित सब डिभिजनले तयार गर्नुपर्ने ।

३०. शहरी वन तथा हरियाली प्रवर्धन कार्यक्रम/हरियाली प्रवर्धन कार्यक्रम/सहरी सडक किनारा वृक्षारोपण तथा हरित प्रवर्धन कार्यक्रम

- सम्बन्धित स्थानीय तह , उपभोक्ता समूह र सरोकारवालाहरुसँग छलफल , स्थान पहिचान , सर्भेक्षण, विरुवा खरिद वृक्षारोपण तथा संरक्षण र सडक किनार क्षेत्रमा वृक्षारोपण र Tree Guard राख्ने, स्याहार संभार गर्ने ।
- शहरी वनको लागि नगरपालिका तथा शहरोन्मुख गाउँपालिकाका सार्वजनिक खाली क्षेत्र , सडक किनार, नदी किनार लगायतका स्थानहरुमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सकिने ।
- हरियाली प्रवर्द्धन कार्यक्रमका लागि निजी, सामुदायिक वन, धार्मिक वन, कबुलियती वन, स्थानीय तहले तोकेको टोल सुधार संस्था र अन्य संघ संस्थाहरुको साझेदारीमा वृक्षारोपण साथै सार्वजनिक पर्ति अतिक्रमण हटाईएको जग्गामा वृक्षारोपण तथा संरक्षण गर्न सकिने ।
- यस कार्यक्रम संचालनको लागि डिभिजन वन कार्यालयले स्थानीय तह, स्थानीय वन समूहहरू, सामाजिक संस्थाहरू र निजी क्षेत्र समेतको सहकार्यमा सञ्चालन गर्न सकिने । सहकार्य गर्दा

स्थानीय तह वा उपभोक्ता समूहसंग कार्यसम्पादन गर्न सम्झौता गर्नुपर्नेछ । प्रच लत नियमानुसार पेश्की उपलब्ध गराउन स कने र कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन र अनुगमन प्रतिवेदन प्राप्त भए पछि अन्तिम भुक्तानी उपलब्ध गराइने ।

- सम्बन्धित स्थानीय तह र वन कार्यालयको सह लगानीमा यो कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्राथ मकता दिइने ।
- यस कार्यक्रमको ला ग बहुवर्षीय ठूला वरुवा रोपण गर्नुपर्ने ।
- सम्बन्धित सरोकारवालाहरु तथा स्थानीय तहसंग छलफल गरी संरक्षणको व्यवस्था मलाउनुपर्ने ।
- सडक कनारमा सदाबहार , सौन्दर्यात्मक र मझौला खालका बिरुवाहरु रोप्ने योजना बनाई आवश्यक परेमा बिरुवा खरिद समेत गरि रोपण गर्नुपर्नेछ ।
- वरुवा रोपण गर्दा बहुवर्षीय ठूला वरुवा रोपण गर्नुपर्नेछ ।
- बजेटको उपलब्धता अनुसार स्थानीय रुपमा पाईने सामग्रीबाट नि र्मत वा फलामको Tree Guard द्वारा बृक्षारोपणको स्याहार संभार गर्न स कनेछ ।
- स्वीकृत बा र्षक कार्यक्रम अनुसारका कृयाकलापहरु प्रच लत नर्मश , जिल्ला दररेट, सार्वजनिक खरिद ऐन, नियम, मापदण्डअनुसार कार्यान्वयन गरी खर्च गर्नुपर्ने ।
- प्रच लत नियमानुसारको कन्टिन्जेन्सी छुट्याई सो रकमबाट अनुगमन कार्य गर्न स कने ।

३१. सामुदायिक वनमा प्रमुख प्रजातिको जडीबुटी खेती वस्तार सम्भाव्यता अध्ययन

- प्रचुर मात्रामा जडीबुटी भएका र वस्तार गर्न स कने क्षेत्र भएका समूहहरुको सूची कर्मचारी बैठकबाट तय गर्ने ।
- प्राप्त बजेटको आधार समेतलाई वचार गरी प्रच लत नर्मस् अनुसार कर्मचारीबाटै अध्ययन गर्ने, लागत अनुमान तयार गर्ने सो हुन नसकेमा परामर्शदाता मार्फत सार्वजनिक खरिद ऐन नियमअनुसार कार्य ववरण तयार गरी प्रस्ताव आह्वान र छनौट गर्ने ।
- कर्मचारीबाट गरिने अध्ययन भएमा तथ्याङ्क ए ककृत र वश्लेषण गरी खेती वस्तार गर्ने योजना तयार गर्ने ।
- परामर्शदाता मार्फत अध्ययन गरिएमा हालको अवस्था , वस्तार गर्न स कने क्षेत्र , लगानी र आम्दानी समेतको प्रक्षेपण सहितको प्रतिवेदन लने ।
- प्राप्त प्रतिवेदनहरु सम्बन्धित उपभोक्ता समूहको बैठक आयोजना गरी छलफल गरी पृष्ठपोषण लने ।
- सुझाव र पृष्ठपोषण सहितको अन्तिम प्रतिवेदन ड भजन वन कार्यालयमा पेश गर्ने ।

३२. जडीबुटी संकलन तथा प्रशोधन केन्द्र स्थापना

- Shade House निर्माण, ड्रायरको खरिद तथा स्थापना, प्रशोधनका ला ग आवश्यक पर्ने मे सन र उपकरणहरुको खरिद र आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।
- प्रदेशको जडीबुटी /गैरकाष्ठ वन पैदावार सम्बन्धी सम्भाव्यता अध्ययनले सफारिस गरेका प्रजाति र यस प्रदेशका उच्च पहाडी जिल्लाहरु , पहाडी जिल्लाहरुमा प्रशस्त मात्रामा पाइने र खेती गरिने जडीबुटीहरु जस्तै टिमुर , सतुवा, सुगन्धवाल, तेजपात, अलैंची आदि र सुगन्धित

वनस्पति जस्तै मेन्था, लेमनग्रास तथा लप्सी जस्ता वनस्पतिहरु भण्डारण र प्रशोधन गर्न यो कार्यक्रमबाट खर्च गर्न स कने ।

- प्रदेश अन्तर्गतका जिल्लाहरुमा पहिचान भएका प्रशस्त मात्रामा पाइने र खेती गरिने जडीबुटीहरु साथै सुगन्धित वनस्पतिहरुको पकेट क्षेत्रको सार्वजनिक स्थान वा निजी जग्गामा जडीबुटी भण्डारण र प्रशोधनका ला ग Distillation Unit को स्थापना ड भजन वन कार्यालय , स्थानीय तह र सरोकारवालाहरुको सहयोगमा गर्ने ।
- ड भजन वन कार्यालयले पत्रिका , सार्वजनिक जनसम्पर्कका कार्यालयहरु र पकेट क्षेत्रका स्थानीय तहमा १५ दिने सूचना प्रकाशन गरी भण्डारण तथा प्रशोधन केन्द्र स्थापनाका ला ग व्यक्ति, समूह र सहकारीहरुबाट प्रस्ताव आह्वान गर्नुपर्ने ।
- इच्छुक व्यवसायी, उद्यमी, सहकारी, सामुदायिक तथा कबु लयती वन समूह , वा जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ व्यवसायमा संलग्न कसानले प्रका शत सूचना बमोजिम व्यवसायिक योजना सहित , प्लान्ट स्थापना गर्ने क्षेत्रको चार कल्ला सहित प्रा व धक तथा आ र्थक प्रस्ताव म्याद भत्र ड भजन वन कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने ।
- प्राप्त प्रा व धक तथा आ र्थक प्रस्तावहरुको नियमानुसार मूल्याङ्कन गरी उपयुक्त प्रस्तावको छनौट गर्नुपर्ने । प्रस्तावहरुको मूल्याङ्कन गर्दा कच्चा पदार्थ उपलब्धताको सुनिश्चितता , जडीबुटीको पकेट क्षेत्रमा उत्पादित पैदावारको प्रशोधन , लाभप्रद व्यावसायिक योजना , प्रस्तावकको कुल लगानी, वातावरणीय प्रभाव, जनसहभा गता, स्थानीय रोजगारीको सुनिश्चितता, मूल्य अ भवृ द्ध क्षमता , प्रस्तावकको लगानीको प्रतिशत र सुनिश्चितता , कार्यक्रमको नवीनता तथा श्रृजन शलता आदिको आधारमा मूल्याङ्ककन गर्नुपर्ने ।
- प्रस्ताव मुल्याङ्ककन गर्दा आवश्यकता अनुसार वज्ञहरु र प्रा व धक स मति गठन गरी ड भजनल वन अ धकृतले प्रस्तावना मुल्याङ्ककन गराउन सक्नेछ ।
- प्रस्तावकले न्यूनतम १० प्रतिशत वा सो भन्दा बढी लगानी गर्नुपर्ने ।
- कार्य सञ्चालन गर्न प्रच लत नियमानुसार पेश्की तथा भुक्तानी गर्नुपर्ने ।
- कार्यक्रम सम्पन्न भए पश्चात कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन , प्रा व धक मुल्याङ्कन , जाँचपास र नि र्मत भौतिक संरचनाको तस्वीरहरुको आधारमा भुक्तानी गर्ने ।
- अनुदान प्राप्त व्यक्ति , संस्था, निजी कम्पनी र सहकारी छनौट भई नगद अनुदान लगेकोमा सम्झौता बमोजिम कार्य तो कएको समय भत्र सम्पन्न नभएमा त्यस्तो रकम सरकारी बाँकी सरह उठाइने ।

३३. पकेट क्षेत्रमा जडीबुटी खेती वस्तार/ वकास, प्रवर्धन, उत्पादन, भण्डारण र प्रशोधन/जडीबुटी खेतीका ला ग अनुदान

- अन्तर क्रया गोष्ठी ,पकेट क्षेत्र छनौट , प्रस्ताव आह्वान , जडीबुटी वरुवा उत्पादन /खरिद, वृक्षारोपण, स्याहार संभार,संरक्षण गर्ने ।
- जडीबुटी खेति वस्तार , वकास र प्रवर्धनसम्बन्धी व ध कार्यहरु संचालन गर्नका ला ग स्थानीय एफ .एम. रे डयो , पत्रिका, सार्वजनिक जनसम्पर्कका कार्यालय र पकेट क्षेत्रका वडा कार्यालयहरुमा नियमानुसार सूचना प्रकाशन गरी प्रस्ताव आह्वान गर्ने ।
- इच्छुक उद्यमी, सामुदायिक तथा कबु लयती वन समूह वा कसानले प्रका शत सूचना बमोजिम ड भजन वन कार्यालयमा प्रस्ताव पेश गर्ने ।

- व्यवसायिक उत्पादन गर्न सक्ने क्षमता , बजारको पहुँच, प्रस्तावकको लगानी प्रतिशत, वैदे शक रोजगारीबाट फ र्कएका युवा र अनुभव लगायतका वषयलाई ध्यान दिई यस्ता मापदण्डका आधारमा उत्कृष्ट प्रस्ताव छनौट गरी ड भजन वन कार्यालयले खेती वस्तार तथा अनुदानका ला ग सम्झौता गर्ने।
- कार्य सञ्चालन गर्न पेश्की रकम र कार्यसम्पन्न भए पश्चात सोको भुक्तानी गर्ने ।
- यस कार्यक्रममा क्षमता अ भवृ द्ध लगायत , जडीबुटी वरुवा खरिद तथा उत्पादन , रोपण कार्य, उद्यम स्थापना तथा बजारीकरण लगायतका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स कने ।जडीबुटी रोपण गरिएको क्षेत्रमा तल उल्ले खत ववरणहरु सहितको एउटा हो र्डङ्ग बोर्ड समेत राख्नु पर्ने ।
- जडीबुटी उत्पादनमा सक्रीय कृषक ब्यक्ती वा समूहलाई वरुवा उत्पादन गर्न सम्झौता गरी दिन स कनेछ ।

३४. जडीबुटी उत्पादक संकलक तथा व्यापारी बीच अन्तर क्रया गोष्ठी

- जिल्लामा भएका उद्योग वा णज्य संघ , जडीबुटी सम्बन्धी सरोकारवाला संघ संस्था , जडीबुटी उत्पादक संकलक तथा व्यापारी, जडीबुटीको संरक्षणमा आवद्ध अन्य सरकारी निकाय , ड भजन वन कार्यालय तथा सव ड भजन वन कार्यालयहरु समेतको लस्ट तयार गरी बैठक /गोष्ठी आयोजना गर्न स कने ।
- अन्तर क्रया कार्यक्रममा जडीबुटी सम्बन्धि वद्यमान ऐन नियम , नीतिका साथै यसको उत्पादन, संकलन तथा व्यापारको क्रममा देखा परेका समस्या र तिनको समाधानको उपायहरु बारेमा छलफल गर्न स कने ।
- बैठक सञ्चालन गर्ने भए कार्यालय समय भन्दा अतिरिक्त समय र गोष्ठी सञ्चालन गर्ने भए कार्यपत्र तयार गरी कार्यालय समयमा समेत सञ्चालन गर्न स कने ।
- कार्यक्रमको बजेटबाट प्रच लत नर्मश अनुसार लागत अनुमान तयार गरी खर्च गर्नुपर्ने ।
- अन्तर क्रया बैठक वा गोष्ठीको निर्णय सरोकारवालाहरुलाई पठाउनुपर्ने ।

३५. जडीबुटी खेती सम्बन्धी ता लम

- सहभा गहरुको छनौट, प्र शक्षण, अभ्यास, सहभा गहरुको प्रतिबद्धता/कार्य योजना तयार गरी कार्य गर्ने ।
- सहभागीहरु छनौट गर्दा जडीबुटी खेती तथा ब्यवसायमा संलग्न कसानहरु (उत्पादक) , संकलकहरु, ब्यवसायीहरुका साथै सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहका प्रतिनि धहरु मध्येबाट रुची र ईच्छा भएकाहरुलाई प्राथ मकता दिनुपर्ने ।
- पहिचान भई उच्च मूल्य तथा बजार सम्भावना भएको , स्थानीय वातावरणमा हुर्कन सक्ने , स्थानीय आवश्यकता तथा रु च र व्यवसायिक महत्व भएको नेपालको आ र्थक वकासको ला ग प्राथ मकता प्राप्त जडीबुटी प्रजातिहरुको खेति सम्बन्धमा केन्द्रीकृत भएर ता लम संचालन गर्नुपर्ने ।
- ता लम सञ्चालन गर्नु पूर्व सेशन प्लान तयार गरी स्वीकृत गराउनुपर्ने । सेसन प्लान तयार गर्दा जडीबुटी खेतीको ला ग जग्गा तयारी, जडीबुटी प्रशारणका तरिकाहरु, जडीबुटीको रोपण तथा खेती, जडीबुटी दिगो संकलनका तरिकाहरु , जडीबुटीको भण्डारण , प्याकेजिङ्ग, लेब लङ्ग, बजारीकरण लगायतका वषयवस्तु समेट्न स कने ।

- वनियोजित रकमबाट ता लम सामग्री खरिद, ता लमका सहभागीहरुको दैनिक भत्ता, यातायात, हलभाडा, प्र शक्षण शुल्क, खाजा, फल्ड गयर, ता लमका ला ग आवश्यक भौतिक सामग्री खरीद तथा हस्तान्तरण, ता लम व्यवस्थापन समूहभत्ता, संयोजक भत्ता, स्थलगत भ्रमणका ला ग आवश्यक सवारी साधन भाडा , कार्यालयका सवारी साधनका ला ग इन्धन , व्यानर तथा प्रमाणपत्र तयारी, उद्घाटन तथा समापन कार्यक्रम आदि लगायतका व भन्न शर्षकमा स्वीकृत लागत इष्टिमेट अनुसार खर्च गर्न स कने ।
- ता लम कार्यक्रममा प्र शक्षणका ला ग ड भजन वन कायालयमा मौजुदा प्र शक्षकहरुबाट मात्र सम्भव नभएको अवस्थामा सम्बन्धित वषयवस्तुको वज्ञहरुबाट प्र शक्षणको व्यवस्था मलाउन स कने ।
- ता लम कार्यक्रमलाई प्रभावकारी ढंगले सञ्चालन गर्न ता लम सञ्चालन पूर्व र पश्चात मुल्यांकन छलफल श्रृंखलाबाट ता लम कार्यक्रमको मूल्यांकन गरी पृष्ठपोषण गर्ने व्यवस्था मलाउनुपर्ने ।

३६. संकटापन्न तथा लोपोन्मुख वन्यजन्तु संरक्षण कार्यक्रम

- पकेट क्षेत्र नक्शांकन , लोपन्मुख प्रजातिहरु छनौट , सरोकारवालाहरुसँग छलफल, बासस्थान संरक्षण, बासस्थान सुधार , आहारको व्यवस्था , चोरी निकासी रोकथाम , जनचेतनामूलक ता लम/गोष्ठी, हो र्डङ्ग बोर्ड , पर्चा, पुरस्कार लगायतका कार्यहरु गर्न स कने ।सम्बन्धित कार्यालयले सहभा गतात्मक तरिकाले सरोकारवालाहरु समेटी संकटापन्न तथा लोपोन्मुख प्रजाति पहिचान गरी प्रमुख लोपोन्मुख प्रजातिहरु छनौट गरी त्यस्ता प्रजातिहरुको पकेट क्षेत्रको नक्शांकन गराई उक्त क्षेत्रमा लोपोन्मुख जातका वन्यजन्तु संरक्षणको ला ग सम्भव भएसम्म समुदायस्तरमा संरक्षण समूह मार्फत बासस्थान संरक्षण तथा चोरीनिकासी रोकथाम सम्बन्धि व भन्न कृयाकलापहरु संचालन गर्न सक्ने । यस्ता लोपोन्मुख वन्यजन्तुहरु सामुदायिक वनक्षेत्र भत्र पर्ने भएमा सम्बन्धित समूहहरुसँग सम्झौता गरी संरक्षणको कार्यसम्पादनको आधारमा यस शर्षकमा वनियोजित रकमबाट भुक्तानी दिन सक्ने। यस कार्यक्रम अन्तर्गत चेतनामूलक ता लम /गोष्ठी, प्रचार प्रसार , केज निर्माण , बासस्थान सुधार,पुरस्कार आदि आवश्यकता अनुसार व भन्न कार्यक्रमहरु संचालन गर्न स कने।

३७. मानव वन्यजन्तु द्वन्द व्यवस्थापन तथा वन्यजन्तु उद्धार/समस्याग्रस्त तथा हानिकारक वन्यजन्तुको व्यवस्थापन

- वन्यजन्तुहरुको उद्धार, पुर्नस्थापना, आहारको व्यवस्था, मानव वन्यजन्तु द्वन्द स्टाटस सर्भेक्षण, प्रचारप्रसार कार्यक्रमहरु (जनचेतनामूलक कार्यक्रम , रे डयो तथा पत्रपत्रिकामा संरक्षणमूलक सन्देश प्रसारण, बुकलेट, पुस्तिका प्रकाशन तथा वतरण), जिल्ला वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण ईकाई तथा द्रुत टोली परिचालन बैठक तथा गोष्ठी संचालन , शकार प्रतिरोध अपरेशन संचालन गर्न स कने ।
- वनियोजित रकमबाट समस्याग्रस्त तथा हानिकारक वन्यजन्तुहरुको उद्धार , पुर्नस्थापना, आहारको व्यवस्था, वन्यजन्तुहरु राख्न तथा छोप्न प्रयोग हुने खोर निर्माण , मानव वन्यजन्तु द्वन्द व्यवस्थापन सम्बन्धी सरोकारवालाहरु बीच गोष्ठीहरु सञ्चालन , वद्यालय तथा कलेजस्तरमा संरक्षण क्रयाकलाप संचालन, रे डयो/एफएम/टि भ तथा पत्रपत्रिका, सूचना प्रसारण,

वन्यजन्तुबाट सृजित आतंक नियन्त्रण सम्वन्धि सामग्रीको हो र्डङ्ग बोर्ड, पर्चा आदिबाट समेत प्रचारप्रसार गर्न स कने । जिल्ला वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण ईकाई (District Level Wildlife Crime Control Bureau) गठन नभएको जिल्लाहरुमा गठन गर्न तथा भएक जिल्लाहरुमा समन्वय बैठक संचालन गर्न, जिल्लास्तरमा चोरी शकार नियन्त्र णका ला ग Rapid Response Teamगठन तथा परिचालन गर्न स कने । मानव –वन्यजन्तु द्वन्द व्यवस्थापनको क्रममा परिचालन हुने टोलीलाई फल्डस्तरमा कार्य गर्नका ला ग लाग्ने भत्ता , फल्ड गयर, खाजा भत्ता, इन्धन आदिमा यस शर्षकमा वनियोजित बजेटबाट खर्च गर्न स क ने । समस्याग्रस्त वन्यजन्तु व्यवस्थापन र मानव वन्यजन्तु द्वन्दव्यवस्थापनका ला ग जिल्लामा गर्नुपर्ने सफारिस स मतिको बैठकमा समेत रकम खर्च गर्न स कने । वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत सहयोग निर्दे शका, २०६९ (संशोधन समेत) मा समावेश भएको बाहेकका मानव, पशुधन, सम्पति क्षतिमा राहत वतरण गर्न तथा जिल्लामा मानव वन्यजन्तु द्वन्दका कारण सृजित समस्या समाधानका ला ग आवश्यक पर्ने भैपरी आउने कृयाकलापहरु यस शर्षकमा वनियोजित रकम खर्च गर्न स कने । कार्यक्रम संचालन ड भजन वन कार्यालय तथा सव ड भजन वन कार्यालयका कर्मचारीहरु, वन समूह, वन तथा वातावरणमा आवद्ध संस्था समेत परिचालन गरी गर्न स कने । वन तथा भू संरक्षण वभाग र प्रदेश मन्त्रालय तथा वन निर्देशनालय लगायत अन्य निकायहरुबाट आवश्यकतानुसार प्रा व धक तथा अन्य सहयोग उपलब्ध गराउन स कने ।

३८. नरभंक्षी चतुवा नियन्त्रण

- नरभंक्षी चतुवाबाट घटना भएका स्थानमा जनचेतना र प्रचार प्रसार गर्ने ।
- नरभंक्षी चतुवा र बाघबाट घटना भएका स्थानमा सुरक्षाकर्मी र कर्मचारीबाट धपाउने , लखेट्ने र पक्रने कार्यमा खाना, खाजा, इन्धनमा खर्च गर्ने ।
- पक्राउ परेका नरभंक्षी चतुवालाई सुर क्षत स्थानमा स्थानान्तरण गर्ने ।
- रे डयो, एफ. एम. र टिभीबाट सुर क्षत हुन प्रचार प्रसार गर्ने ।
- घाइतेलाई उपचार गर्न लैजाने यातायात खर्च गर्न स कने ।
- स्थानीय तह , सुरक्षा निकाय वा प्रशासन तथा उपभोक्ता वा फल्ड कार्याल यबाट भरपर्दो (सकेसम्म फोटो सहितको)सूचना प्राप्त भएपछि तत्कालै सुरक्षा दस्ता तथा कर्मचारी परिचालन गर्ने ।
- नरभंक्षी चतुवा तथा बाघबाट सुर क्षत हुने उपाय बारे माइ कङ्ग गरी प्रचार प्रसार गर्ने ।
- पक्रन, भगाउन खटिने सुरक्षा निकायलाई खाना खाजा र ईन्धन सहयोग गर्ने ।
- पक्राउ परेका चतुवा तथा बाघलाई स्थानान्तरण गर्दा लाग्ने खाना , खाजा र ईन्धन बापतको खर्च भुक्तानी गर्ने ।

३९. सामुदायिक वनमा **Fruit-Forestry Model**स्थापना

- सामुदायिक वनमा खाली स्थान भएका समूहसँग छलफल गरी स्थान छनौट गर्ने ।
- झाडी सफाई गरी जग्गा तयारीगर्ने ।

- लप्सी, ओखर, अमला , क्यामुना ,जामुन, चउरी, हाडे काफल आदि वनजन्य फलफूल वरुवा कार्यालय नर्सरीमा उत्पादन वा वनजन्य फलफूल वरुवा जिल्ला दररेट अनुसार खरिद र वृक्षारोपण स्थलसम्म ढुवानी गर्ने ।
- वृक्षारोपण, गोडमेल र संरक्षण सम्बन्धी उपभोक्ता समूहसँग संझौतागर्ने ।
- Fruit-Forestry Modelलागु गर्ने सामुदायिक वनमा मा घाँसे चउर वा झाडी स्थान भएको समूह मात्र छनौट गर्ने र वरुवा उपलब्ध भएपछि वृक्षारोपण र संरक्षण गर्न संझौता गर्ने ।
- वृक्षारोपण र संरक्षणमा प्रति हेक्टर अनुदान नर्मस अनुसार ८०% कार्यालयको तर्फबाट अनुदान र २०% समूहको लगानी हुने गरी संझौता गर्ने ।
- दोस्रो वर्षमा Enrichment Plantation गर्ने व्यवस्था गर्ने ।

४०. है सयत बिग्रेका वनमा बुढा, रोगी, मरेका रुख हटाई वनजन्य फलफूल वरुवा रोपण

- स्थान छनौट, सर्वे र नक्सा तयारी (सरकारद्वारा व्यवस्थित वन) गर्ने ।
- सा.व. क्षेत्रमा भए स मति बैठक र समूह भेलाबाट निर्णय गरी कार्ययोजनामा परिमार्जनगर्ने ।
- हटाउने रुखहरुको कटान मुछान खर्च र झाडी सफाई गर्ने ।
- वनजन्य फलफूल वरुवा उत्पादन वा खरिद तथा ढुवानी गर्ने ।
- नर्मस अनुसार वृक्षारोपण र संरक्षण, सा.व. मा भए समूहसँग अनुदान सम्बन्धी संझौतागर्ने ।
- ैEnrichment Plantation र हो र्डङ्ग बोर्ड, सूचना राख्ने ।
- तो कएको कन्टेन्जेन्सीबाट अनुगमन तथा पुँजीगत सुधारको कार्यहरुगर्ने ।
- स्टाफ बैठकमा छलफल गरी वन वा सामुदायिक वन छनौट गरी वन क्षेत्रको सर्वे र नक्सा तयार गर्ने, हटाउनु पर्ने भएमा 4D रुखहरुको नाप परिमाण ए कन गर्ने ।
- सा.व.मा भएमा समूहबाट कटानी र घाटगद्दि गर्ने , सरकारी वनमा भए खरिद ऐन अनुसार कटानी र घाटगद्दि गर्ने ।
- जग्गा तयारी गरी उत्पादित वा खरिद गरिएका वनजन्य फलफूल वरुवा ढुवानी र वृक्षारोपण नर्मस अनुसार गर्ने, सा.व.मा भए अनुदान दिने ।
- सा.व.मा भए कार्ययोजना परिमार्जन र सरकारी वनमा भए ५ वर्षे कार्ययोजना संशोधन गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

४१. **Seed Stand** स्थापना,मर्मत,सुधार तथा स्तरोन्नती

- नयाँ Seed Stand स्थापना गर्ने भएमा प्रजाति छनौट अनुसार सर्वे , नम्बरिङ र Layout सहितको सूचना बोर्ड राख्ने ।
- पुरानो तथा नयाँ दुवै प्रकारका Seed Stand मा झाडी सफाई , संरक्षण बार वा पर्खाल मर्मत गर्ने ।
- सा.व.वा निजी रुखहरुमा Seed Stand भएमा समूहको निर्णय र निजी रुख भए जग्गा धनीको सहमति गरी संरक्षणको व्यवस्थागर्ने ।
- सामुदायिक वन, साझेदारी वनमा स्थापना वा मर्मत गर्न GPS नक्साबाट सर्वे गरी नक्शा तयार गर्ने ।
- बीउ उत्पादन हुने रुखहरुबाट बीउ संकलन सम्बन्धी अ भमुखीकरणगर्ने ।
- बीउ संकलन गर्ने औजार, थनिङ्ग र प्रुनिङ्ग सामाग्री खरिदगर्ने ।

- वन बीउ प्रयोगशाला तथा भण्डारण केन्द्रसँगको समन्वयमा व्यवस्थापन सम्बन्धी सहकार्य गर्ने ।
- छनौट भएका वा पहिलादे खनै भएका Seed Stand मा समूह वा निजी जग्गाधनीसँग बैठक बसी संरक्षण व्यवस्थापन सम्बन्धी सम्झौता गर्ने ।
- आवश्यक परे वन बीउ प्रयोगशाला तथा भण्डारण केन्द्रका प्रा व धक सँगै Seed दिने रुखहरु पहिचान र मा र्कङ्ग गर्ने ।
- झाडी सफाई, थनिङ्ग र प्रुनिङ्ग जस्ता कार्यहरु गर्ने वन कार्यालय वा समूहले अमानतमा गर्ने संझौता गर्ने ।
- वन बीउ रुख संकलन र व्यवस्थापन सम्बन्धी अ भमुखीकरण गर्ने ।
- बीउ संकलन क्षेत्रमा तारबार वा पर्खाल निर्माण मर्मत (नर्मस अनुसार) गर्ने ।
- बीउ संकलन गर्ने औजार प्रयोग गरी वा समूहलाई दिई संकलन गर्न लगाई उक्त बीउ वन कार्यालय वा बीउ केन्द्रले खरिद गर्नलाई सहजीकरण गर्ने तथा, नर्सरीमा वतरण गर्ने ।
- बीउ दिने रुख संख्या, नक्शा सहितको हो र्डङ्ग बोर्ड राख्ने ।

४२. सामुदायिक वन तथा कब लयती वनको अनुगमन, मुल्याङ्कन र पुस्तिका प्रकाशन

- अनुगमन फर्मेट तयार गरी फोटोकपी वा छपाई गर्ने ।
- तो कएको फर्मेट समूहमा गई भरी आउने कर्मचारीलाई यातायात , खाना र खाजामा खर्च गर्न स कने ।
- अनुगमन फर्मेटको सूचना वश्लेषण र अनुगमन मुल्याङ्कन पुस्तिका छपाई र वतरण गर्ने ।
- अनुगमन फर्मेटको बारेमा स्टाफ बैठकमा अ भमुखीकरण गर्ने ।
- सम्बन्धित समूह कार्यालयमा गई उपभोक्ता , समूहका पदा धकारीसँग फर्मेटमा भएका सूचना भर्ने ।
- अनुगमन फर्मेट १ प्रति तयार गरी समूहमा १ प्रति रसव ड भजन वन कार्यालयमा १ प्रति फोटोकपी गरी बुझाउने ।
- समूहका अध्यक्ष र कर्मचारीले सही गर्ने ।
- फर्मेट सव ड भजन वन कार्यालय र ड भजन वन कार्यालयमा वश्लेषण गर्ने ।
- समूह र सरोकारवाला संख्यालाई पुग्ने गरी संख्या निर्धारण गरी छपाई र वतरण गर्ने ।

४३. पर्यापर्यटन पार्क, हरित पार्क, उद्यान, धा र्मक वाटिका निर्माण

- बीस लाख रुपैँया भन्दा बढी रकमद्वारा नि र्मत पार्क तथा उद्यान निर्माण गर्दा वस्तृत कार्ययोजना प्रतिवेदन तयार गरी निर्माण गर्नुपर्नेछ
- सबै पर्यापर्यटन पार्क , हरित पार्क , उद्यान, धा र्मक वन क्षेत्रमा वाटिका निर्माण गर्दा प्रा व धकबाट डजाइन र ल.ई. तयार गरी स्वीकृत भएपछि उपभोक्त्ता समूहवा ठेक्का प ाबाट गर्नुपर्ने ।
- डजाइन अनुसारको भौतिक संरचना निर्माण (पार्क उद्यान भत्र पदमार्ग , वश्राम स्थल , खानेपानी, शा लक निर्माण ,अवलोकन स्थल , पहुँच मार्ग आदिको ला ग कुल बजेटको बढिमा ७५% रकम)गर्ने ।सौन्दर्यीकरण कार्य (फूल बगैँचा , हरित सौन्दर्य रुख , वरुवाको नामाकरण , वरुवा रोपण, गोडमेल) लगायत हो र्डङ्ग बोर्ड, पद चन्ह तयार गर्ने ।

- पार्क वा उद्यान भित्र मनोरञ्जनात्मक कृयाकलाप (जस्तैः Rock Climbing, Zipline, आदि) सञ्चालन गर्न सकिने ।
- धार्मिक वनको संरक्षणको लागि पूर्वाधार निर्माण गर्दा बारबन्देज , तटबन्ध निर्माण, वरपीपल चौतारीको मर्मत तथा संरक्षण , पैदलमार्ग, पिउने पानीको व्यवस्था र पाटीको व्यवस्था गर्न सकिनेछ ।
- तोकिएको स्थानमा नै कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि स्थानीय तह र सरोकारवाला बीच समन्वय बैठक बसी सह–लगानीमा कार्य संचालन गर्न योजना तयार गर्ने ।
- सार्वजनिक खरिद ऐन र नियमावली अनुसार उपभोक्ता वा निर्माण व्यवसायी मार्फत गर्न व्यवस्था गर्ने ।
- कार्यक्रमको कुल बजेट समेत देखिने गरी होर्डिङ्ग बोर्ड राख्ने ।
- उपभोक्ता मार्फत गरिने कार्यमा सम्बन्धित समूहको निर्णय र अनुगमन समिती समेत व्यवस्था गर्ने ।
- बहुवर्षे योजना भए प्रत्येक वर्षमा गरिने योजनाहरु समेतको विवरण सहित निर्देशनालय मार्फत मन्त्रालयमा निरन्तरताको लागि माग गर्ने ।
- कार्यक्रम बजेटबाट नियमानुसार कन्टिन्जेन्सी राखी अनुगमन वा थप कृयाकलाप गर्न सकिने ।

४४. पचभैया प्राणी उद्यान विकास तथा वन्यजन्तु उद्दार केन्द्र संचालन

- गण्डकी प्रदेशको राजधानी पोखरा वा आसपासका क्षेत्रमा विगतका वर्षहरुमा प्राणी उद्यान स्थापना गर्ने प्रयास स्वरुप पचभैया , चैनपुर र चायापानी चसाकुना सामुदायिक वनहरुको क्षेत्रमा रहने गरी स्थान छनौट भएको र आ.व. २०७५ /०७६ मा सोको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन समेत तयार पारिएकोले यसलाई प्रदेशकै गौरवको आयोजनाको रुपमा लिईएको छ । डिभिजन वन कार्यालय कास्कीले यस कार्यक्रमको निर्माण र व्यवस्थापनका कार्य स्थानीय महानगरपालिकाका वडा पदाधिकारी तथा सामुदायिक वन समूहहरुको सस्ंथागत समन्वयमा अगाडी बढाउने ।
- व्यवस्थापन समिति र प्राविधिक परामर्श समिति गठन, DPR मा उल्लेख भएका निर्माण गरिने पूर्वाधार/संरचनाहरुको विस्तृत अध्ययन , डिजाइन तथा ईष्टिमेट , पूर्वाधार/संरचना निर्माण , सस्थागत संरचना निर्माण तथा सुदृढिकरण, विभिन्न सामाजिक सहजीकरणका कार्यहरु गर्ने ।
- डिभिजन वन कार्यालय कास्कीले महानगरपालिका , सम्बन्धित वडा पदाधिकारी सहभागी समूहहरु र सरोकारवालाहरुको समन्वयमा व्यवस्थापन समिति गठन र संस्थागत सुदृढिकरण गर्ने । संरक्षणको लागि कर्मचारी र समूहको सहकार्यको व्यवस्था मिलाउने , निर्माण गर्ने संरचनाहरुको डिजाइन गरी सार्वजनिक खरिद ऐन अनुसार निर्माण गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- प्राणी उद्यान स्थापना र व्यवस्थापनको लागि पचभैयाको वनमा कार्य वातावरण श्रृजना गरी कृयाकलापहरु अगाडि बढाईने । प्राणी उद्यानमा रहेका वन्यजन्तुहरुको संरक्षण र उपचार समेत गर्नको लागि व्यवस्थापन समितिसँग सामाजिक सहजीकरण लगायतका विभिन्न कामहरु गर्ने प्रस्ताव माग गर्ने ।
- प्रचलित ऐन तथा नियमावलीमा भएको व्यवस्था बमोजिम डिभिजन वन कार्यालयले DPR मा भएका भौतिक संरचना निर्माण गर्ने ।

- कार्य सम्पन्न भएपछि बिल भरपाई र गरिएका मुख्य कार्यहरुको प्रतिवेदन तथा सार्वजनिक खरिद ऐनबाट निर्माण भएका संरचनाको कार्यसम्पन्न प्रतिवेदनको आधारमा भुक्तानी दिने ।

४५. पदमार्गको डिजिटल म्या पङ/पदमार्गको डिजिटाइजेसन र म्या पङ

- पदमार्ग र वरपरका बस्ती तथा वस्तु को जि. प.एस. बिन्दु लई नक्सा तयार गर्ने GPS नक्सालाई Google Map मा Overlay गर्ने ।
- पदमार्गको सू च बनाई सम्पादन गर्ने क्रयाकलापकोकार्य सू च बनाउने ।
- TOR अनुसार परामर्शदाताबाट कार्य सम्पादन गर्ने सूचना जारी गर्दा पर्न आएका आ थंक र प्रा व धक प्रस्ताव सार्वजनिक खरिद ऐन अनुसार छनौट गर्ने ।
- खरिद इकाइले छनौट गरेका संस्था वा परामर्श दातासंग संझौता गरी कार्य आदेश दिने ।
- छनौट भएका परामर्शदाताले प्रारम्भिक प्रतिवेदन र सम्पादन गर्ने कार्यको प्रस्तुति गर्नुपर्ने ।
- कार्य सम्पादन भएपछि परामर्शदाताले अन्तिम प्रस्तुति गरी सुझाव समेटी Hardcopy र Softcopy सम्बन्धित कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने ।
- यस कार्यको ला ग तो कएको कुल बजेटको ४ प्रतिशत Contingency राख्न स कने । यसरी छुट्याइएको बजेटबाट नियमानुसार अनुगमन , समन्वय र बैठक लगायतका कृयाकलापहरु आ थंक ऐन अनुसार संचालन गर्न स कने ।

४६.सव ड भजन वन कार्यालयहरुको सुदृ धकरण तथा व्यवस्थापन

- जिल्ला भत्र रहेका सव ड भजन वन कार्यालयको सुदृढीकरण तथा व्यवस्थापनका ला ग प्रत्येक सव ड भजनमा ५० हजार रुपैँयाका दरले खर्च गर्नुपर्ने।
- सव ड भजन वन कार्यालयको ला ग आवश्यक अत्यावश्यक सामग्रीलाई प्राथ मकता दिई उपलब्ध बजेटको परि धमा रही खर्च गर्नुपर्ने ।
- सव ड भजन वन कार्यालयको ला ग आवश्यक पर्ने कुर्सी, टेबल, दराज, कम्प्युटर टेबललगायतका फर्निचर खरिद गर्न स कने ।
- सव ड भजन वन कार्यालयको ला ग आवश्यक पर्ने डेस्कटप कम्प्युटर, प्रन्टर, फोटोकपी, प्रोजेक्टर, जी.पी.एस., स्टेशनरीखरिद तथा इन्टरनेट जडान र शुल्कमा खर्च गर्न स कने ।
- सब ड भजन वन कार्यालय परिसरमा आईपर्ने सानातिना टुट्फुट्, बिग्रे भत्केकोमा आवश्यक मर्मतसम्भार गर्न स कने ।

४७. संचाई कुलो संरक्षण

- संचाइ कुलो निर्माण तथा सुधार गर्ने ।
- संचाइ कुलोको मा थल्लो र तल्लो भागको संरक्षण गर्न आवश्यक वानस्पतिक तथा संरचनागत भू–संरक्षण व धहरु अवलम्वन गर्ने ।
- इन्टेक, वतरण प्रणाली र से डमेन्ट ट्र्यापको निर्माण तथा सुधार रजलाधार क्षेत्रमा भू–संरक्षण कार्यहरु गर्ने ।
- कठिन भू –बनोट भै माटोको कुलो निर्माण सम्भव नभएको स्थानमा व भन्न क समका पाइपहरुको प्रयोग गर्ने ।
- सचांई कुलो संरक्षण कार्यलाई कन्टुर टेरे सङ, कन्टुर ट्रेन्चिङ र कन्टुर वन्डिङ जस्ता आवश्यक संरक्षणका व धहरु अपनाई घाँस ,बाँस लगा यतका वरुवाहरु रोपण गर्ने कार्यहरुसगं ए ककृत रुपमा गर्न स कने ।
- साना गल्छी रोकथाम, कन्टुर वाट लङ, चेकड्याम, रिटेनिंग वाल जस्ता आवश्यक भू –संरक्षणका संरचना निर्माण गर्ने ।
- सुर क्षत भल तर्काउने नाला (Diversion Channel and Safe Drainage) को निर्माण तथा जलाधार क्षेत्रमा उपयुक्त भू–उपयोग उपचार गर्ने ।
- सँचाइ कुलो, यसको मा थल्लो र तल्लो भाग र यसको इन्टेकसँग जो डएको जलाधार क्षेत्रलाई कार्य इकाईको रुपमा लइने ।
- आवश्यक सम्पूर्ण वानस्पतिक (Vegetative) तथा संरचनागत (Structural) भू –संरक्षण व धलाई प्याकेजको रुपमा उक्त कार्य इकाई भरि नै लागु गर्ने ।
- बस्तुस्थितिको वश्लेषण गर्दा योजना संचालन हुने स्थानमा सरोकारवालाहरुसँगको अन्तर क्रया सहित वस्तृत ववरण संकलन गर्नुपर्ने । सम्भाव्यता अध्ययन तथा सर्भेको स्थलगत नक्सा (Sketch of Location Map), संरचना नक्सा (Drawing/Design), Unit Rate Analysis, Detailed Estimate, Abstract of Cost, Summary Sheet र कार्यालय/उपभोक्ता जिम्मेवारी बाँडफाँड फारम प्रयोग गर्नुपर्ने।
- कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता स मति गठन भएर सार्वजनिक परिक्षण भई आएपछि उपभोक्ता स मतिसँगको सम्झौता फारम , नापी कताब फारम , उपभोक्तालाई कस्ता भुक्तानी बिल फारम, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन फारम प्रयोग गर्ने र अन्तमा Activity Profile तयार गर्नुपर्ने ।

४८. खोला/नदी/खहरे कनार संरक्षण कार्यक्रम/तटबन्ध निर्माण कार्य/नदी उकास जग्गा पुनर्स्थापना तथा संरक्षण

- Revetments निर्माण, Spurs निर्माण, Flow Retarding संरचना निर्माण, वहावलाई व्यवस्थापन गर्नChannelization गर्ने कार्य, Bio-engineering प्र व धबाट डुबान क्षेत्रस्थिरिकरण (Flood Plain Stabilization) गर्ने कार्य , बाँधमा घाँस/बाँस लगायतका वरुवा लगाउने वानस्पतिक संरक्षण प्र व ध, तारवार गर्ने ।
- खोला कनार संरक्षण गर्नुपर्ने सम्पूर्ण क्षेत्रलाई कार्य इकाईको रुपमा ल ई नदी कनाराबाट कम्तिमा ५–१० मटरसम्मको क्षेत्र समेट्नुपर्ने ।

- बायोइन्जिनियरिङ प्र व धलाई प्राथ मकता दिँदै वानस्पतिक तथा संरचनागत भू –संरक्षण व धलाई प्याकेजको रुपमा कार्य इकाई भरि लागु गरिने ।
- बस्तुस्थितिको वश्लेषण गर्दा योजना सञ्चालन हुने स्थानमा सरोकारवालाहरुसँगको अन्तर क्रया सहित वस्तृत ववरण संकलन गर्नुपर्ने । सम्भाव्यता अध्ययन तथा सर्भेको स्थलगत नक्सा (Sketch of Location Map), संरचना नक्सा (Drawing/Design), Unit Rate Analysis, Detailed Estimate, Abstract of Cost, Summary Sheet र कार्यालय /उपभोक्ता जिम्मेवारी बाँडफाँड फारम प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता स मति गठन भएर सार्वजनिक परिक्षण भई आएपछि उपभोक्ता स मतिसँगको सम्झौता फारम , नापी कताब फारम , उपभोक्तालाई कस्ता भुक्तानी बिल फारम, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन फारम प्रयोग गर्ने र अन्तमा Activity Profile तयार गर्नुपर्ने ।

४९. क्षतिग्रस्त भू मको पुनस्थापना तथा उत्पादकत्व वृ द्ध कार्यक्रम/ कसानसँग भू–संरक्षण तथा खेतबारी संरक्षण कार्यक्रम

- कन्टुर टेरे सङ , कन्टुर ट्रेन्चिङ र कन्टुर वन्डिङजस्ता आवश्यक संरक्षणका व धहरु अपनाई तारबार,फलफूल, घाँस, बाँस, बुट्यान वतरण र रोपण गर्ने ।
- साना गल्छी रोकथाम (Micro-gully Plugging), कन्टुर वाट लङ , चेक ड्याम , रिटेनिंग वाल र सुर क्षत भल/पानी तर्काउने नाला निर्माणजस्ता आवश्यक भू–संरक्षणका संरचना निर्माण गर्ने ।
- आवश्यकता अनुसार साल्ट प्र व ध (Sloping Agricultural Land Technology) प्रयोग गर्ने ।
- सम्बन्धित क्षतिग्रस्त भू म र कृ ष भू म तथा कृषकका घरधुरीलाई कार्य क्षेत्रको रुपमा लने ।
- वानस्पतिक तथा संरचनागत भू–संरक्षण व धलाई प्याकेजको रुपमा कार्य इकाई भरि नै लागु गर्ने ।
- बस्तुस्थितिको वश्लेषण गर्दायोजना सञ्चालन हुने स्थानमा सरोकारवालाहरुसँगको अन्तर क्रया सहित वस्तृत ववरण संकलन गर्नुपर्ने । सम्भाव्यता अध्ययन तथा सर्भेको स्थलगत नक्सा(Sketch of Location Map), संरचना नक्सा (Drawing/Design), Unit Rate Analysis, Detailed Estimate, Abstract of Cost, Summary Sheet र कार्यालय /उपभोक्ता जिम्मेवारी बाँडफाँड फारम प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता स मति गठन भएर सार्वजनिक परिक्षण भई आएपछि उपभोक्ता स मतिसँगको सम्झौता फारम , नापी कताब फारम , उपभोक्तालाई कस्ता भुक्तानी बिल फारम, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन फारम प्रयोग गर्ने र अन्तमा Activity Profile तयार गर्नुपर्ने ।

५०. मुस्ताङ्ग / लोमान्थाङ्ग एकीकृत/ भू–संरक्षण कार्यक्रम

- स–साना पहिरो /गल्छी नियन्त्रण , गेग्रान थग्रीकरण गर्ने संरचनाहरु (चेकड्याम) निर्माण,तटबन्धन निर्माण , सडक पाखो संरक्षण ,जल प्रवाहको व्यवस्थापनका ला ग समोच्च रेखामा भल तर्काउने कुलेसा (Contour Trenching),पानी सञ्चय गर्न पुनर्भरण पोखरी

निर्माण/संरक्षण पोखरी ,हरित पेटिका (Green Belt) निर्माण ,वृक्षारोपण/घाँस रोपण /फलफूल रोपण/तारवार गर्ने ।

- कम–ख र्चलो भू–संरक्षण प्र व धका व भन्न उपायहरुको प्रयोग, नर्सरी स्थापना, बिरुवा/कटिङ्ग, उत्पादन, खरिद तथा वतरण , संचाई कुलो संरक्षण ,पानी मुहान संरक्षण र प्रतिवेदन तयारी/प्रकाशन/प्रचार–प्रसार सामाग्री खरिद तथा वतरण गर्ने ।
- जिल्ला समन्वय स मति , गा.पा., न.पा.हरुसँग आवश्यकता अनुसार समन्वय गरी उपजलाधार क्षेत्र अन्तर्गतका उपयुक्त स्थानहरुको प्रा व धक हिसाबले छनौट , समस्या पहिचान तथा सं क्षप्त योजना तयारी गर्ने।
- कार्यक्रमको उद्देश्य बमोजिमका संरक्षण समूहहरु र उपयुक्त पकेट क्षेत्रहरुका पहिचान गर्ने ।
- बस्तुस्थितिको वश्लेषण गर्दा योजना संचालन हुने स्थानमा सरोकारवालाहरुसँगको अन्तर क्रया सहित वस्तृत ववरण संकलन गर्नुपर्ने । सम्भाव्यता अध्ययन तथा सर्भेको स्थलगत नक्सा (Sketch of Location Map), संरचना नक्सा (Drawing/Design), Unit Rate Analysis, Detailed Estimate, Abstract of Cost, Summary Sheet र कार्यालय/उपभोक्ता जिम्मेवारी बाँडफाँड फारम प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता स मति गठन भएर सार्वजनिक परिक्षण भई आएपछि उपभोक्ता स मतिसँगको सम्झौता फारम , नापी कताब फारम , उपभोक्तालाई कस्ता भुक्तानी बिल फारम, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन फारम प्रयोग गर्ने र अन्तमा Activity Profile तयार गर्नुपर्ने ।

५१. आकासेपानी संकलन तथा भलपानी व्यवस्थापन गरी जल संचन अ भवृ द्ध तथा पुनर्भरण कार्यक्रम/पोखरी, समसार र ताल संरक्षण कार्यक्रम/पानी श्रोत व्यवस्थापन तथा बहुउपयोग (ताल, रनअफ हार्भेष्टिङ ड्याम निर्माण)

- पानी संकलन गर्न निर्माण गरिने जलाधार संरक्षण पोखरी (Conservation Pond/ Catchment Pond), रन अफ हार्भेष्टिङ ड्याम ,ताल, समसार संरक्षण, भू मगत जलसेचन संरचना निर्माण तथा संरक्षण वृक्षारोपण गर्ने ।
- कन्टुर टेरे सङ,कन्टुर ट्रेन्चिङ र कन्टुर वन्डिङ जस्ता आवश्यक संरक्षणका व धहरु अपनाई घाँस, बाँस लगायतका बिरुवाहरु रोपण गर्ने ।
- साना गल्छी रोकथाम , कन्टुर वाट लङ , चेक ड्याम , रिटेनिंग वाल जस्ता आवश्यक भू – संरक्षणका संरचना निर्माण ,भल तर्काउने नाला निर्माण , समसारको सरसफाई ,Bio-enginnering प्र व धको प्रयोग गर्ने ।
- च ान, ग्राभेल, बालुवा, सल्ट तथा क्ले म सएका माटोको ड्याम (Earthen Dams) बनाउने कार्य, समेन्ट Masonry Dam, आर. स. स. ड्याम निर्माण तथा आवश्यकतानुसार पुराना पोखरीको मर्मत सुधार गर्ने ।
- पानी संकलन गर्न निर्माण गरिने जलाधार संरक्षण पोखरी , रन अफ हार्भेष्टिङ ड्याम , ताल, समसार, भू मगत जल पुनर्भरण संरचना (Ground Water Recharge) र पोखरी , ताल, तथा समसारको जलाधार क्षेत्रलाई कार्यक्षेत्रको रुपमा लने ।
- वानस्पतिक तथा संरचनागत भू –संरक्षण व धहरुलाई प्याकेजको रुपमा कार्य इकाई भरिलागु गर्ने ।

- बस्तुस्थितिको वश्लेषण गर्दा योजना सञ्चालन हुने स्थानमा सरोकारवालाहरुसँगको अन्तर क्रया सहित वस्तृत ववरण संकलन गर्नुपर्ने । संभाव्यता अध्ययन तथा सर्भेको स्थलगत नक्सा (Sketch of Location Map), संरचना नक्सा (Drawing/Design), Unit Rate Analysis, Detailed Estimate, Abstract of Cost, Summary Sheet र कार्यालय /उपभोक्ता जिम्मेवारी बाँडफाँड फारम प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता स मति गठन भएर सार्वजनिक परिक्षण भई आएपछि उपभोक्ता स मतिसँगको सम्झौता फारम , नापी कताब फारम , उपभोक्तालाई कस्ता भुक्तानी बिल फारम, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन फारम प्रयोग गर्ने र अन्तमा Activity Profile तयार गर्नुपर्ने ।

५२. वद्युतीय आयोजनाहरुको जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम

- जलाधार क्षेत्र पहिचान , तथ्यांक संकलन तथा उप जलाधार संरक्षण कार्ययोजना तयारी ,गेग्रान छेकबाँध संरचना निर्माण,पहिरो तथा गल्छी उपचार,ग्रा मण सडकसँगै भू संरक्षण तथा हरियाली प्रवद्र्धन,पानीको मूलाधार पहिचान तथा संरक्षण ,भलपानी व्यवस्थापन तथा जलाधार संरक्षण पोखरी निर्माण गर्ने ।
- कसानको खेतवारीमा भू संरक्षण ,सहभा गतामूलक वन तथा चरण व्यवस्थापन ,कम ख र्चलो तथा वायो इन्जिनियरीङ्ग प्र व ध ता लम /प्रवर्द्धन,संरक्षणमा स्थानीय सरोकारवालाहरुबीच समन्वय तथा साझेदारीका ला ग बैठक तथा गोष्ठी गर्ने । कार्यक्रम कार्यान्वयन भएको दोश्रो वर्षदे ख कार्यक्रमको प्रभाव अध्ययन गर्ने ।
- कार्यक्रम सञ्चालनको ला ग वद्युतीय जलाशयको जलाधार क्षेत्रसँग सम्बन्ध रहने व भन्न तहको सरकारी निकाय , वकास साझेदार , गैरसरकारी निकाय तथा स्थानीय समुदाय र संघ संस्था समेतको समन्वय र सहकार्यमा बिद्युतीय जलाशय क्षेत्रको जलाधार क्षेत्र पहिचान , नक्साङ्कन तथा उप जलाधार संरक्षण कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- बस्तुस्थितिको वश्लेषण गर्दा योजना सञ्चालन हुने स्थानमा सरोकारवालाहरुसँगको अन्तर क्रया सहित वस्तृत ववरण संकलन गर्नुपर्ने । सम्भाव्यता अध्ययन तथा सर्भेको स्थलगत नक्सा (Sketch of Location Map), संरचना नक्सा (Drawing/Design), Unit Rate Analysis, Detailed Estimate, Abstract of Cost, Summary Sheet र कार्यालय /उपभोक्ता जिम्मेवारी बाँडफाँड फारम प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता स मति गठन भएर सार्वजनिक परिक्षण भई आएपछि उपभोक्ता स मतिसँगको सम्झौता फारम , नापी कताब फारम , उपभोक्तालाई कस्ता भुक्तानी बिल फारम, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन फारम प्रयोग गर्ने र अन्तमा Activity Profile तयार गर्नुपर्ने ।

५३. उप जलाधार क्षेत्रहरुको पहिचान, प्राथ म ककरण, प्रकोप नक्सांकन, संकटासन्नता पहिचान तथा जो खम नक्सांकन

- जिल्ला भत्र रहेका उपजलाधारहरुको पहिचान , संकटासन्नता नक्साङ्कन ,उपजलाधारहरुको जै वक-भौतिक पक्ष र सामाजिक–आ र्थकपक्षका आधारमा प्राथ म ककरण गरी त्यसमा संचालन गर्नुपर्ने कार्यहरु समावेश गर्ने ।
- गहन प्रा व धक बिषय समावेश र जि.आई.एस.को बढी मात्रामा प्रयोग गरी सञ्चालन गर्ने क्रयाकलाप भएको साथै तथ्यांक वश्लेषणका ला ग धेरै समय लाग्ने भएको हुँदा TOR तयार गरी बाहिरी सेवा प्रदायक निकाय (परामर्शदाता व्यक्ति वा संस्था) बाट कार्य सञ्चालन गर्ने ।

५४. नदी प्रणालीमा आधारित भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयको कार्यक्षेत्रको जि.आइ.एस. नक्सांकन गरी एट्लास बनाउने कार्य

- प्रदेश अन्तर्गतका प्रमुख तथा सहायक सबैस्तरका जलाधारहरु (बृहत जलाधार, जलाधार, उप–जलाधार र सुक्ष्म जलाधार) को नक्साङ्कन गर्ने ।
- सो सम्भव नभएमा सम्बन्धित भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयको कार्यक्षेत्र अन्तर्गत रहेका नदी प्रणालीहरुको सबैस्तर (Order) का नदी /खोला/नाला (Sream) हरुको नक्साङ्कन गर्ने ।
- सम्भव भएसम्म प्रदेश अन्तर्गत रहेका प्रमुख नदी प्रणालीहरु म्याग्दी, कालीगण्डकी, मोदी, सेती, मादी, मर्स्याङदी, दरौंदी, बुढीगण्डकी, नारायणी, त्रिशुली लगायतका महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्र प्रष्ट दे खने गरी नक्साङ्कन गर्ने ।
- सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावली वमोजिम परामर्श सेवा अन्तर्गत सेवा प्रदायक संस्था छनौट गरी कार्य सम्पन्न पश्चात एट्लास बनाई प्रकाशन गर्ने ।
- यस कार्यमा वन निर्देशनालयको जलाधार व्यवस्थापन तथा समन्वय शाखा र अन्य सरोकारवालाहरुलाई समेत संलग्न गराई राय सुझाव लनुपर्ने ।

५५. गल्छी तथा पहिरो उपचार

- पानी व्यवस्थापनसँगै आसपासमा भल तर्काउने नाला निर्माण ,Retaining Wall र Checkdamनिर्माण/मर्मत,गल्छी पहिरो गएको स्थानलाई घाँस र बिरुवा रोपण , वाटलींग, कन्टुरबाट भरालोपना कम गर्दै लैजाने ।
- Drainage Area लाई सुधार गर्दै ज मनको आवश्यक अनुसार प्रयोग गर्ने ,गल्छीको शरमा Diversion Ditches बनाउने,गल्छीको शरमा माटोले पुर्ने ,गल्छीको बाहिरी धार निर्माण र Bio-engineering प्र व धबाट गल्छी पहिरो उपचार गर्ने ।
- संरक्षण क्षेत्रमा तारवार गरी स्थानीयस्तरमा पाइने बोटबिरुवा जस्तै : बाँस, निगालो, अ म्रसो, ने पयर, हाँगा सर्ने प्रजातिहरुका अलावा स्थानीय हावापानी सुहाउँदो फलफूलका बिरुवा रोपण गरी गल्छी तथा पहिरोलाई उपचार गर्ने ।
- भरपाखामा रहेको दलदल ज मन सहितको पहिरो र त्यसैको तल्लो भाग तथा गल्छीको जलाधार क्षेत्रलाई कार्य इकाईको रुपमा लने ।

- वानस्पतिक तथा संरचनागत भू –संरक्षण व धलाई प्याकेजको रुपमा गल्छी तथा पहिरो प्रभा वत क्षेत्र भरि लागु गर्ने ।उपचारको कार्य गर्दा बायोइन्जिनियरिङ प्र व धलाई प्राथ मकता दिनुपर्ने ।
- बस्तुस्थितिको वश्लेषण गर्दायोजना संचालन हुने स्थानमा सरोकारवालाहरुसँगको अन्तर क्रया सहित वस्तृत ववरण संकलन गर्नुपर्ने । सम्भाव्यता अध्ययन तथा सर्भेको स्थलगत नक्सा (Sketch of Location Map), संरचना नक्सा (Drawing/Design), Unit Rate Analysis, Detailed Estimate, Abstract of Cost, Summary Sheet र कार्यालय/उपभोक्ता जिम्मेवारी बाँडफाँड फारम प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता स मति गठन भएर सार्वजनिक परिक्षण भई आएपछि उपभोक्ता स मतिसँगको सम्झौता फारम , नापी कताब फारम , उपभोक्तालाई कस्ता भुक्तानी बिल फारम, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन फारम प्रयोग गर्ने र अन्तमा Activity Profile तयार गर्नुपर्ने ।

५६. शहरी खानेपानीको जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम/पानी मुहान संरक्षण कार्यक्रम

- शहरी क्षेत्र र सोको जलाधार क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जनसमुदायबाट शहरी खानेपानीको जलाधार क्षेत्रको कार्यक्रमलाई टेवा पुग्ने तथा स्थानीयको अपनत्व हाँ सल गर्ने रणनीति अनुसार संरक्षण समूह पहिचान गर्ने ।
- बाढी, पहिरो तथा भू-क्षय लगायत अनु चत भूउपयोगबाट माटो , बालुवा तथा गेग्रान लगायतका वस्तुहरुको कारणले जलाधारको अवस्थालाई बिग्रन नदिन थग्रीकरण रोकथामका स्थान अनुकुल हुने गरी संरचना निर्माण गर्ने ।
- जल प्रवाह व्यवस्थापनको ला ग हरित प्र व ध वकास ,वृक्षारोपण तथा पुन रोपण ,ज मनको पानी सञ्चय गर्ने क्षमता , बहाव नियन्त्रण र पानी मुहानको श्रोत संरक्षण तथा पानी मुहान संरक्षणका साथसाथै पानीको व्यवस्थित निकास र समग्र जलाधारको वकासलाई टेवा पुग्ने गरी कम ख र्चलो, बायोईन्जिनियरिंग तथा अन्य हरित प्र व धको वकास र वस्तार गर्ने ।
- सम्बन्धित पानीको श्रोतको उत्प त्ति, त्यसको बहावको अवस्था हेरी पानीभरण क्षमता बढाउने कृयाकलाप सञ्चालन गर्ने ।
- बस्तुस्थितिको वश्लेषण गर्दायोजना संचालन हुने स्थानमा सरोकारवालासँगको अन्तर क्रया सहित वस्तृत ववरण संकलन गर्नुपर्ने । सम्भाव्यता अध्ययन तथा सर्भेको स्थलगत नक्सा (Sketch of Location Map), संरचना नक्सा (Drawing/Design), Unit Rate Analysis, Detailed Estimate, Abstract of Cost, Summary Sheet र कार्यालय/उपभोक्ता जिम्मेवारी बाँडफाँड फारम प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता स मति गठन भएर सार्वजनिक परिक्षण भई आएपछि उपभोक्ता स मतिसँगको सम्झौता फारम , नापी कताब फारम , उपभोक्तालाई कस्ता भुक्तानी बिल फारम, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन फारम प्रयोग गर्ने र अन्तमा Activity Profile तयार गर्नुपर्ने ।

५७. सडकसँग भूसंरक्षण कार्यक्रम

- ग्रा मण सडकहरुको पहिचान ,ग्रा मण सडकको दायाँ बाँया हरित प्र व धको वकास तथा संरक्षणको ला ग क्रयाकलाप छनौट ,गल्छी तथा पहिरो रोकथाम ,वृक्षारोपण,घाँस, डालेघाँस रोपण,भलपानीको व्यवस्थापन तथा ए ककृत भू तथा जलाधार संरक्षणका कार्य गर्ने ।
- स्थानीयपा लकाहरुसँग साझेदारी तथा सहकार्य गरी कार्य सञ्चालन गर्न स कने ।
- बस्तुस्थितिको वश्लेषण गर्दा योजना सञ्चालन हुने स्थानमा सरोकारवालाहरुसँगको अन्तर क्रया सहित वस्तृत ववरण संकलन गर्नुपर्ने । सम्भाव्यता अध्ययन तथा सर्भेको स्थलगत नक्सा (Sketch of Location Map), संरचना नक्सा (Drawing/Design), Unit Rate Analysis, Detailed Estimate, Abstract of Cost, Summary Sheet र कार्यालय /उपभोक्ता जिम्मेवारी बाँडफाँड फारम प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता स मति गठन भएर सार्वजनिक परिक्षण भई आएपछि उपभोक्ता स मतिसँगको सम्झौता फारम , नापी कताब फारम , उपभोक्तालाईं कस्ता भुक्तानी बिल फारम, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन फारम प्रयोग गर्ने र अन्तमा Activity Profile तयार गर्नुपर्ने ।

५८. भू संरक्षण प्रर्दशनी स्थल

- स्थानीय तहको समन्वय र सफारिश तथा आवश्यक परेमा जिल्ला समन्वय स मतिको समेत सफारिसका आधारमा निर्माण गरिने प्रदर्शन स्थलको छनौट गर्ने ।सम्भव भएसम्म सडकको पहुँच हुने स्थानमा निर्माण गर्नुपर्ने ।
- भू तथा जलाधार व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित कृयाकलापहरु वानस्पतिक तथा संरचनागत भू – संरक्षण व धलाई प्रयोग गर्ने ।
- जै वक र इन्जिनियरिङ्ग संरचना निर्माण ,संरक्षण वृक्षारोपण, घाँस तथा डालेघाँस रोपण ,कम ख र्चलो भू संरक्षणका प्र व ध र प्रदर्शनी कक्ष निर्माण गर्ने ।
- प्रर्दशनिस्थल तथा सुक्ष्म जलाधार क्षेत्र भत्र पर्ने कृषकको ज मन वा सामुदायिक ज मन वा दुवैमागर्न स कने । आवश्यक भएमा सो क्षेत्रको रेखदेखको ला ग लागत अनुमानमा समावेश गरी हेरालुको समेत व्यवस्था गर्न स कने ।
- बस्तुस्थितिको वश्लेषण गर्दा योजना सञ्चालन हुने स्थानमा सरोकारवालाहरुसँगको अन्तर क्रया सहित वस्तृत ववरण संकलन गर्नुपर्ने । सम्भाव्यता अध्ययन तथा सर्भेको स्थलगत नक्सा (Sketch of Location Map), संरचना नक्सा (Drawing/Design), Unit Rate Analysis, Detailed Estimate, Abstract of Cost, Summary Sheet र कार्यालय /उपभोक्ता जिम्मेवारी बाँडफाँड फारम प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता स मति गठन भएर सार्वजनिक परिक्षण भई आएपछि उपभोक्ता स मतिसँगको सम्झौता फारम , नापी कताब फारम , उपभोक्तालाईं कस्ता भुक्तानी बिल फारम, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन फारम प्रयोग गर्ने र अन्तमा Activity Profile तयार गर्नुपर्ने ।

५९. आकस्मिक पहिरो नियन्त्रण तथा जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण कार्यक्रम

- वर्षाको समयमा आकस्मिक रुपमा पहिरो गएका स्थानको पहिचान गरी जिल्ला वपद् व्यवस्थापन स मति, जिल्ला समन्वय स मति वा स्थानीय तहसँग समन्वय र सफारिशको आधारमा रोकथामको कार्य गर्ने ।
- वर्षाको समयमा आकस्मिक रुपमा जान सक्ने पहिरोलाई मध्यनजर राखी उपलब्ध बजेटबाट केही तारजाली तथा अन्य उपकरण खरिद गरी राख्ने र आवश्कता अनुसार जिल्ला वपद् व्यवस्थापन स मति, जिल्ला समन्वय स मति र स्थानीय तहसँग समन्वय र सफारिशको आधारमा आकस्मिक वपद्जन्य घटना परेका स्थानका जनतालाई उपलब्ध गराउने ।
- तत्कालै नियन्त्रणको ला ग जनशक्ति परिचालन , घटनास्थलमा आपतका लन अवस्थामा जानको ला ग सवारी साधन भाडामा लन , तत्काल पहिरो सफा गरी जनधनको क्षतिलाई कम गर्ने कार्य गर्ने ।
- योजनाको सञ्चालन भएको क्षेत्रमा भू -क्षय नियन्त्रण साथै संरक्षणको ला ग वानस्पतिक तथा स भल संरचनात्मक प्र व धहरु प्रयोग गर्नु पर्ने । सम्भव भएसम्म एकीकृत प्याकेजको रुपमा प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- बस्तुस्थितिको वश्लेषण गर्दा योजना संचालन हुने स्थानमा सरोकारवालाहरुसँगको अन्तर क्रया सहित वस्तृत ववरण संकलन गर्नुपर्ने । सम्भाव्यता अध्ययन तथा सर्भेको स्थलगत नक्सा (Sketch of Location Map), संरचना नक्सा (Drawing/Design), Unit Rate Analysis, Detailed Estimate, Abstract of Cost, Summary Sheet र कार्यालय/उपभोक्ता जिम्मेवारी बाँडफाँड फारम प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता स मति गठन भएर सार्वजनिक परिक्षण भई आएपछि उपभोक्ता स मतिसँगको सम्झौता फारम , नापी कताब फारम , उपभोक्तालाई कस्ता भुक्तानी बिल फारम, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन फारम प्रयोग गर्ने र अन्तमा Activity Profile तयार गर्नुपर्ने ।

६०. संवेदन शल जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम

- जलाधार क्षेत्र पहिचान , तथ्यांक संकलन तथा जलाधार संरक्षण कार्ययोजना तयारी , प्रकोप जो खम न्यूनीकरण र प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापन ,दिगो भू व्यवस्थापन ,पानी र थग्रीकरण व्यवस्थापन, वकासका पूर्वाधार संरक्षण ,जलवायु परिवर्तन अनुकूलन /समानुकुलन वकास,समुदाय परिचालन , क्षमता वकास तथा जी वकोपार्जनमा सुधार र वा षक प्रतिवेदन तयारी र पार्श्व चत्र प्रकाशन गर्ने ।

- प्रदेश भत्रका पहिचान भएका संवेदन शल जलाधार क्षेत्रहरु यस कार्यक्रमको कार्य ईकाइ हुने । सोको पहिचानको ला ग GIS को माध्यमबाट Vulnerability Mapping गरी बढी संवेदन शल जलाधारलाई प्राथ मकता दिईने । पहिचान भएको सम्वेदन शल जलाधार क्षेत्रमा गरिने सम्भा वत कृयाकलापको स्थान, परिमाण खुलाई स्वीकृत गराई कार्य सञ्चालन गर्नुपर्ने ।

- योजनाको सञ्चालन भएको क्षेत्रमा भूक्षय नियन्त्रण साथै संरक्षणको ला ग वानस्पतिक तथा स भल संरचनात्मक प्र व धहरु प्रयोग गर्नुपर्ने र सम्भव भएसम्म ए ककृत प्याकेजको रुपमा प्रयोग गर्नुपर्ने ।

- बस्तुस्थितिको वश्लेषण गर्दा योजना सञ्चालन हुने स्थानमा सरोकारवालाहरुसँगको अन्तर क्रया सहित वस्तृत ववरण संकलन गर्नुपर्ने । सम्भाव्यता अध्ययन तथा सर्भेको स्थलगत नक्सा (Sketch of Location Map), संरचना नक्सा (Drawing/Design), Unit Rate Analysis, Detailed Estimate, Abstract of Cost, Summary Sheet र कार्यालय /उपभोक्ता जिम्मेवारी बाँडफाँड फारम प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता स मति गठन भएर सार्वजनिक परिक्षण भई आएपछि उपभोक्ता स मतिसँगको सम्झौता फारम , नापी कताब फारम , उपभोक्तालाई कस्ता भुक्तानी बिल फारम, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन फारम प्रयोग गर्ने र अन्तमा Activity Profile तयार गर्नुपर्ने ।

६१. भू संरक्षणमैत्री पदमार्ग निर्माण

- पदमार्गमा खुड् कला , रे लङ्ग ,आराम गर्ने चौतारा , कनारामा हरियाली , शतलता र शोभाको ला ग उपयुक्त प्रजातिको बिरुवा रोपण तथा Side Drainर Cross Drain को निर्माण गर्ने ।
- सम्भव भएसम्म स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने सामग्रीको प्रयोग गर्नुपर्ने ।संवेदन शल स्थानमा आवश्यकता अनुसार बाह्य निर्माण सामाग्रीहरु (समेन्ट, छड, फलामेरस्टिल डण्डी) को प्रयोग गर्न स कने ।
- स्थान कटान भएको हकमा तो कएकै स्थानमा र नतो कएको खण्डमा प्राथ मकताको आधारमा पदमार्ग निर्माण स्थलको छनौट र रेखाङ्कन गर्ने।
- बस्तुस्थितिको वश्लेषण गर्दा योजना सञ्चालन हुने स्थानमा सरोकारवालाहरुसँगको अन्तर क्रया सहित वस्तृत ववरण संकलन गर्नुपर्ने । सम्भाव्यता अध्ययन तथा सर्भेको स्थलगत नक्सा (Sketch of Location Map), संरचना नक्सा (Drawing/Design), Unit Rate Analysis, Detailed Estimate, Abstract of Cost, Summary Sheet र कार्यालय /उपभोक्ता जिम्मेवारी बाँडफाँड फारम प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता स मति गठन भएर सार्वजनिक परिक्षण भई आएपछि उपभोक्ता स मतिसँगको सम्झौता फारम , नापी कताब फारम , उपभोक्तालाई कस्ता भुक्तानी बिल फारम, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन फारम प्रयोग गर्ने र अन्तमा Activity Profile तयार गर्नुपर्ने ।